

Η Στιγμή Βλαχογιάννη

N. E. ΚΑΡΑΠΙΔΑΚΗΣ
ANNA ΚΟΥΛΙΚΟΥΡΑΗ

Η ίδρυση και η λειτουργία των Γενικών Αρχείων του Κράτους είναι συνδεδεμένη με τον λογοτέχνη, λαογράφο και ιστορικό¹ Γιάννη Βλαχογιάννη (27/07/1867-23/08/1945). Η ενασχόλησή του με τη συλλογή αρχειακού υλικού... πρωτοφανής σ' έκταση και επιμονή,² του επέτρεψε να συγκροτήσει μια ογκώδη και, εκ των πραγμάτων, μοναδική συλλογή αρχειακών καταλοίπων. Ο Γιάννης Βλαχογιάννης χάρις στο πάθος του για την έρευνα που αφορούσε την ιστορία του 1821 και την ιστορία του νεώτερου κράτους έσωσε από την απώλεια ένα πολύ σημαντικό μέρος των αρχείων των περιόδων αυτών και το ενσωμάτωσε, μέσω των Γενικών Αρχείων του Κράτους και όχι μόνον, στην αρχειακή μνήμη του έθνους.³ Τον δραστήριο Βλαχογιάννη ο οποίος πάσχιζε και μαχόταν για τη διάσωση και την απόκτηση κάθε ίχνους της αρχειακής παραδόσης δικαίως συνοδεύουν σήμερα προσωινιμίες όπως αυτή του «ένδοξου ρακοσυλλέκτη»⁴ ή του «μύστη της εθνικής ιστορίας».⁵ Χωρίς αυτόν, που η έγνοιά του ήταν να «σώσει το '21», η τεκμηριωτική επάρκεια της περιόδου

1. Όπως έχει αποδείξει ο Άλκης Αγγέλου αυτές οι ιδιότητες δεν πρέπει να ξεχωρίζονται στο πρόσωπο και τις δραστηριότητες του Γ. Βλαχογιάννη όπως γίνεται, συχνά, από τους ερευνητές εξαιτίας των επιστημονικών ειδικοτήτων του φιλόλογου, του λαογράφου και του ιστορικού. Είναι αδύνατη η κατανόηση του έργου του αν διαχωριστεί ως φιλολογικό και ιστορικό, και μάλιστα όπως συχνά γίνεται και ως «ιστοριοδιφικό», βλ. Α. Αγγέλου, «Εισαγωγή», στο Γιάννης Βλαχογιάννης, *Ιστορική ανθολογία: ανέκδοτα-γνωμικά-περίεργα-αστεία εκ του βίου διάσημων Ελλήνων διασήμων 1820-1864*, Α. Αγγέλου (επιμ.), Αθήνα, 2000, σελ. 32, 75-79 και *passim* (στο εξής *Ιστορική ανθολογία*). Την πρώτη και ουσιώδη αποτίμηση του συνολικού έργου του Γ. Βλαχογιάννη αλλά και των ιδεολογικών προϋποθέσεων της συγκρότησής του, έγκυρη έως σήμερα και ανοικτή σε ερευνητικές δυνατότητες, έκανε ο Κ. Δ. Γεωργούλης, «Ο εθνισμός του Βλαχογιάννη (γενικοί χαρακτηρισμοί)», περ. *Νέα Εστία*, 44, Ιούλιος-Δεκέμβριος, 1948, σελ. 17-31.

2. Ελένη Λυκούρη-Λαζάρου, *Αρχεία στο Νεοελληνικό Κράτος έως την ίδρυση των Γενικών Αρχείων (1821-1914)*, Αθήνα, ²1998, σελ. 68 (στο εξής *Αρχεία*).

3. Αγγ. Παπακώστας, «Το Εθνικό Αρχείο Γιάννη Βλαχογιάννη», περ. *Νέα Εστία*, ο.π., σελ. 92-97.

4. Λυκούρη-Λαζάρου, σελ. 90.

5. Ν. Ε. Καραπιδάκης, «Ένας μύστης της εθνικής Ιστορίας», εφημ. *Η Καθημερινή*, 24.03.07 [Διαθέσιμο στο http://news.kathimerini.gr/4dcgi/_w_articles_civ_1_24/03/2007_220478 (Ημερομηνία πρόσβασης: 05/06/11)].

του '21 καθώς και των επομένων θα ήταν μικρή και πάντως μικρότερη απ' ό, τι είναι σήμερα, ενώ η μνήμη πολλών πρωταγωνιστών της θα είχε χαθεί. Ο Βλαχογιάννης, εραστής του ιστορικού στιγμιότυπου και της λεπτομέρειας στην ιστορία (ένα από τα κύρια χαρακτηριστικά της ιστοριογραφίας του⁶), διαρκώς αναφερόμενος στη νοσταλγία των ιδιαιτέρων πατρίδων (Σούλι και Ρούμελη) και του μεγάλου αγώνα, υπήρξε, υπηρετώντας⁷ τα παραπάνω, και από τους πιο επίμονους στην αναζήτηση αρχείων, ιδιωτικών εγγράφων, χειρογράφων και απομνημονευμάτων του Εικοσιένα. Όπως έγραψε ο ίδιος: Έτσι από μικρό ζούσα μέσα στο '21. Κι ο μοναδικός μου έρωτας ήταν πάντα η Πατρίδα και η Ιστορία της. Και συνεχίζει: ενώ λοιπόν οι καθηγητάδες παραδίδαν τα μαθήματά τους, και οι φοιτητές σκυμμένοι στο χαρτί κρατούσαν σημειώσεις, εγώ ανακάτευα βιβλιοπωλεία, παλαιοπωλεία, μελετούσα και σχημάτιζα τις πρώτες μου συλλογές. Εκεί πήρα τα πρώτα μου μαθήματα.⁸

Διάσωση των Ιστορικών Εγγράφων

Ο Βλαχογιάννης επέβαλε από νωρίς στον εαυτόν του μιαν ανυποχώρητη και, κυριολεκτικά, καθημερινή υποχρέωση για την αναζήτηση των ιστορικών εγγράφων ώστε [...] *ίσαμε την ώρα του θανάτου του η μεγάλη του έγνοια και το μεγάλο του βάσανο ήταν η συγκέντρωση του εγκατασπαρμένου παντού πολύτιμου υλικού που αποτελούσε τη μαγιά της αληθινής μας Ιστορίας.*⁹ Διεξήγαγε έναν μεγάλο και συστηματικό αγώνα για να διασώσει, πολλές φορές

6. Όπως μαρτυρεί η *Ιστορική ανθολογία*. Ο ίδιος σχολίαζε το έργο του Περραιβού γράφοντας: *τα βιβλία του [...] χωρίς ανεκδότων νοστιμιά [...], Ιστορική Ανθολογία*, σελ. 74. Αλλά δεν περιοριζόταν σ' αυτό μόνο. Για το ιστοριογραφικό του έργο, βλ. εκτός από την υποσημ. 1, εδώ, και Διον. Μιτάκης, «Ο Βλαχογιάννης ως ιστοριογράφος», *Γιάννης Βλαχογιάννης: Α' Συμπόσιο Ναυπακτιακής Λογοτεχνίας, Ναύπακτος 18-19-20 Νοεμβρίου 1994*, Αθήνα: Εταιρεία Ναυπακτιακών Μελετών, 1995, σελ. 76-110 (στο εξής, *Α' Συμπόσιο*). Χρ. Ρέππας, «Προσπάθεια του Βλαχογιάννη για την έκδοση του έργου *Καραϊσκάκης*, ανώνυμοι πολωνού συγγραφέα του περασμένου αιώνα», *Α' Συμπόσιο*, σελ. 123-131. Ν. Βλάχος, «Ο ιστοριοδίφης και ο ιστορικός (μελέτη)» περ. *Νέα Εστία*, ο. π., σελ. 64-68.

7. Κατά την ανάγνωση του Κ. Γεωργούλη, ο.π., ο Βλαχογιάννης χαρακτηρίζεται από ένα ρίζωμα στο εθνικό έδαφος –εννοείται η ιδιαίτερή του πατρίδα– το οποίο ανιχνεύεται στο λογοτεχνικό του έργο· από την ιδέα του λαού (απότοκο του ρομαντισμού που τον οδήγησε στη λαογραφία, στην αναζήτηση του λαϊκού ήθους και της λαϊκής ζωής και, ως συνέπειά τους, σε ένα είδος λαϊκισμού) και από την αναζήτηση της ιστορικής αλήθειας, ταυτιζόμενης με τον «αρχικό πυρήνα» του γεγονότος που αποκαθιστά ο ιστορικός με την κριτική των πηγών.

8. Α. Αγγέλου, *Ιστορική ανθολογία*, χρονολόγιο στο έτος 1889.

9. Μ. Σταφυλάς, «Ο αγώνας για τη διάσωση των αρχείων του '21», στο, *Α' Συμπόσιο*, σελ. 134.

τυχαία, ιστορικά τεκμήρια από τα σκουπίδια. Αντιμέτωπισε τη σκόνη και τη μούχλα παλιών σπιτιών της Αθήνας, έψαχνε ακατάπαυστα σε παλαισιπωλεία, παλιά τυπογραφεία, μπακάλικα, αποθήκες γεμάτες με άχρηστο χαρτί και σε μάνδρες οικοδομικών υλικών. Έψαχνε τα χαρτιά του «Μεγάλου Αγώνα» που θεωρούνταν άχρηστα από τις δημόσιες υπηρεσίες και κατέληγαν να πωλούνται στους μικρομπακάληδες, τους στραγαλατζήδες, τους καστανάδες, τους πλανόδιους ψαράδες και στα δημόσια ανακουφιστήρια προκειμένου να εξυπηρετήσουν την αγορά της Αθήνας. Έτρεχε από σκουπιδότοπον εις σκουπιδότοπον, από δημοπρασίαν εις δημοπρασίαν και από μπακάλικον εις μπακάλικον,¹⁰ πληρώνοντας ο ίδιος τα αποκτήματά του σε χρήματα και σε χρόνο. Μέσα σ' αυτήν την προσπάθεια, γνώρισε την αδιαφορία των «αρμόδιων», για τη φύλαξη του αρχαιακού υλικού, κρατικών υπαλλήλων: *Δεν είναι σπάνια τα επεισόδια και οι αντεγκλήσεις με φορείς κρατικούς, οι οποίοι με διαφανείς μάλιστα διαδικασίες προβαίνουν στην εξαφάνιση χιλιάδων εγγράφων, όπως συμβαίνει με την προκήρυξη του Ελεγκτικού Συνεδρίου, που δημοσιεύεται κιάλας στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως της 10 Απριλίου 1893¹¹ όταν κρίθηκε ότι το Ελεγκτικό Συνέδριο είχε γεμίσει με άχρηστα χαρτιά. Αντί να συσταθεί μια επιτροπή αξιολόγησής τους, ο διευθυντής του Σαρσέντης εισηγήθηκε την εκποίησης τους. Το βάρος τους υπολογίστηκε στις 20 με 30.000 οκάδες (από τον τεράστιο αυτό όγκο, ο Βλαχογιάννης μπόρεσε να σώσει μόλις το 1/10), δημοσιεύτηκε η απόφαση για τη δημοπρασία εκποίησης, τα αρχεία φορτώθηκαν σε κάρρα και πετάχτηκαν σε μια μάντρα της οδού Αθηνάς 100 για να τα βλέπουν οι πλειοδότες με άνεση.¹² Μόλις έμαθε ο Βλαχογιάννης για την απειλή της καταστροφής των σπουδαίων αυτών εγγράφων πήγε στη μάντρα και άρχισε να επιλέγει τα χαρτιά που μπορούσε, αγοράζοντάς τα στη διπλάσια τιμή από αυτή που τα διέθετε ο πωλητής. Προκειμένου να βρει τα χρήματα, στερούνταν τα απαραίτητα ή απευθυνόταν σε ανθρώπους που πίστευε πως θα ευαισθητοποιούσε η διάσωση των ιστορικών αυτών εγγράφων· έτρεχε για δανεικά και δημιουργούσε θόρυβο γύρω από το ζήτημα προσδοκώντας πως θα συναισθανθεί κάποιος αρμόδιος το χρέος του και θα ενδιαφερθεί.¹³ Στη συνέχεια πηγαίνοντας στο Φάληρο, όπου κατέληξαν τα χαρτιά πουλημένα σε ένα χαρτοποιείο, και συγκεκριμένα στον ιδιοκτήτη του Νίκο Δεσμίνη και τον Τεχνικό Διευθυντή του Α. Πρεζάνη, κατάφερε να αναβάλει την πολτοποίηση των εγγράφων που*

10. Κ. Σαρδελής, «Τα Γενικά Αρχεία του Κράτους», στο, *Α' Συμπόσιο*, σελ. 446.

11. Λυκούρη-Λαζάρου, ο.π., σελ. 68. Επίσης, Μ. Σταφυλάς, «Ο αγώνας για τη διάσωση των αρχείων του '21», στο, *Α' Συμπόσιο*, σελ. 136-137.

12. Σταφυλάς, ο.π., σελ. 136.

13. Σταφυλάς, ο.π., σελ. 137.

είχαν αποκτήσει και άρχισε να τα αγοράζει με δόσεις. Με αυτόν τον τρόπο διέσωσε μέρος από το αρχείο του Ρήγα Παλαμίδα και άλλες συλλογές ιστορικών εγγράφων και σημειωμάτων.¹⁴

Ο προσωπικός αγώνας του για τη διάσωση των ιστορικών αρχείων δεν σταμάτησε άλλωστε ούτε μετά την ίδρυση των Γενικών Αρχείων του Κράτους. Η αναζήτηση νέων αρχείων (και η δημοσίευσή τους) είχε γίνει σκοπός της ζωής του και, ταξιδεύοντας στην Αλεξάνδρεια, τη Μικρά Ασία και το Λονδίνο,¹⁵ αναζητούσε χειρόγραφα αγωνιστών ή αρχεία ιστορικών τόπων όπως π.χ. της Χίου (με την οικονομική συνδρομή του Εμμανουήλ Μπενάκη και ομογενών). Ο Βλαχογιάννης βρήκε στο έργο του σημαντικούς υποστηρικτές, ανθρώπους με δύναμη πολιτική, κοινωνική και οικονομική, αλλά και ανθρώπους των γραμμάτων. Ιδιαίτερα σημαντική για την εξέλιξη του υπήρξε η γενναιοδωρία του Ε. Μπενάκη και του οικογενειακού του κύκλου, χάρις στην οποία ήρθαν στη δημοσιότητα σημαντικές ιστορικές εργασίες του Βλαχογιάννη¹⁶ αλλά και εξασφαλίστηκε η επαφή του με τον Ελευθέριο Βενιζέλο που οδήγησε στη δημιουργία των Γενικών Αρχείων του Κράτους.

Η αρχειακή του αναζήτηση είχε ένα χαρακτήρα μοναχικό που η προδιάθεση και η ψυχολογική διάθεση του Βλαχογιάννη μετέτρεπε σε μυστηριακή διαδικασία διεύθυνσης στα άδυτα της ιστορίας και στους τάφους της, όχι χωρίς ηδονή. Έχοντας μάλιστα, προηγουμένως, διασχίσει την εχθρική αδιαφορία.¹⁷ Μοναχικός ήταν και στον τρόπο δουλειάς του.

14. Σταφυλάς, στο *ίδιο*. Παπακώστας, «Το Εθνικό αρχείο...», ο.π., σελ. 93-94: *Το αρχείο Αγώνος σωζόταν, όπως είχαμε ακούσει κι από το Βλαχογιάννη στο Ελεγκτικό Συνέδριο, όπου είχε κατατεθεί, όπως φαίνεται και από σχετικό με τη σύσταση της υπηρεσίας αυτής διάταγμα της 27ης Σεπτ. 1833 αριθ. 26. Στη θέση αυτή υπήρχε (κατά Μάμουκα και Νικόδημο, «Περί Ψαρών κλπ.») έως τα 1862, με τη διαφορά ότι στα 1855 ένα μέρος του είχε μεταφερθεί στη Βουλή, που τύπωνε απ' αυτό τα Αρχεία της Ελλην. Παλιγγενεσίας (στα 1857). Στα 1893 το Ελεγκτικό Συνέδριο, είχε φαίνεται έλλειψη χώρου. Για την εξοικονόμησή του, η τότε Διεύθυνση (Σαρσέντης) έκρινε εύλογο να προβεί στην έξωση των ιστορικών θησαυρών, που διατηρούσε κατά μέγα μέρος ως τα χρόνια εκείνα.*

15. Αρχείο Ελλήνων Λογοτεχνών ΕΚΕΒΙ- Βλαχογιάννης [Διαθέσιμο στο <http://www.ekebi.gr/frontoffice/portal.asp?cpage=NODE&cnode=461&t=127> (Ημερομηνία πρόσβασης: 07/06/11)]. Για τα «αρχειακά» ταξίδια του Γ. Βλαχογιάννη πριν και μετά τον διορισμό του στα Γενικά Αρχεία του Κράτους, βλ. Αγγ. Ν. Παπακώστας, «Βιογραφικά. Γιάννης Βλαχογιάννης (1867-1945)», περ. *Νέα Εστία*, ο.π., σελ. 11-13.

16. Παπακώστας, στο *ίδιο*, σελ. 11-12.

17. Χαρακτηριστική του διατύπωση από τον πρόλογο στη βιογραφία του Καραϊσκάκη: *Ως τώρα (γράφει προς το τέλος της ζωής του) πάντα μοναχός μου έψαχνα γύρευα ακάλεστος κι ηύρα περισσότερα απ' ό,τι γύρευα να βρω. Έσκυψα λοιπόν και μπήκα στα κατάβαθα τα κρύα της Ελληνικής αδιαφορίας που παραμέλησε, παραπέταξε, απόρριξε σαν κάτι ανίερο και μολεμένο τα ιερά και άγια της Ελλάδας. Έψαξα και βρήκα... Ανάμεσα στους αθώους μα αθεόφοβους νεκροθάφτες της ελληνικής Ιστορίας τυμβωρύχος εγώ γίνηκα μάλιστα...», παράθεμα από το, Σταφυλάς, ο.π., σελ. 139.*

Κατάλογοι της Συλλογής Βλαχογιάννη

Συνοψίζοντας τη συλλεκτική του αρχειακή δραστηριότητα μπορούμε να πούμε ότι ο Βλαχογιάννης συγκέντρωσε το υλικό τριών συλλογών:

- Μια πρώτη την οποία απέκτησε πριν την ψήφιση του νόμου 380 του 1914.¹⁸
- Τη συμπληρωματική την οποία απέκτησε μεταξύ των ετών 1914-1918 (παράλληλα με τα καθήκοντά του στα Γενικά Αρχεία) και την οποία ζήτησε και συμπεριελήφθηκε στην πρώτη.
- Τέλος, αυτή την οποία ανακοίνωσε ο αντικαταστάτης του Δ/ντης των Γενικών Αρχείων στη Συνεδρίαση της Επιτροπής το 1937. Παρακολουθώντας τα πρακτικά των ΓΑΚ σε συνδυασμό με τα άλλα στοιχεία, διαπιστώνεται πως η τελευταία συλλογή δεν αγοράστηκε αλλά έγινε δωρεά από την αδελφή του Αγγελική στα Γενικά Αρχεία του Κράτους.
- Πρέπει να αναφέρουμε τη δωρεά του Βλαχογιάννη πέντε ενετικών γραμμάτων σε περγαμινή και δυο κεφαλληνιακών νοταριακών χειρογράφων, για την οποία η Επιτροπή των Γενικών Αρχείων έλαβε γνώση στην 35^η συνεδρίασή της.

Πού βρίσκονται σήμερα τα ιστορικά έγγραφα και χειρόγραφα που είχε διασώσει ο Γιάννης Βλαχογιάννης;

Από τη συλλογή ιστορικών εγγράφων και χειρογράφων που είχε καταρτίσει ο Ιωάννης Βλαχογιάννης από το 1888 μέχρι το 1914 και τα οποία είχε εντοπίσει σε παντοπωλεία, σπίτια, βιβλιοπωλεία, μάντρες οικοδομικών υλικών, σήμερα το μεγαλύτερο μέρος τους έχει ενταχθεί στην Κεντρική Υπηρεσία των ΓΑΚ (και τα περισσότερα εξ αυτών εναπόκεινται στη Συλλογή Γιάν-

18. Συλλογή ιστορικών εγγράφων και χειρογράφων καταρτισθείσα υπό Ιωάννου Βλαχογιάννη από του έτους 1888 μέχρι του έτους 1913 (Σημειώσεις της προελεύσεως και του περιεχομένου αυτής). [χ.τ.] [χ.χ.]. Και αναδημοσιευμένο στο ΒΓΑΚ 11, σελ. 70-76. Κείμενο εξαιρετικού ενδιαφέροντος όπου αναφέρεται ο ίδιος ο Γ. Β. τόσο στα εκδοτικά σχέδιά του, τότε, αλλά και στον τρόπο δουλειάς του, τη βιβλιογραφία που κατάρτιζε για την περίοδο 1824-1864, και στην ιστοριογραφική του αντίληψη γενικότερα, βλ. σελ. 76: *Περί της ιστορικής αξίας αυτών (των εγγράφων της συλλογής) δύναται απλώς να λεχθή, ότι αδύνατον να συνταχθή ιστορική έκθεσις των από του 1750 μέχρι του 1870 χρόνων, μη στηριζομένη επί της μελέτης αυτών [...] Υπό του Ι. Βλαχογιάννη παρασκευάζονται προς έκδοσιν και αι εξής συλλογαί: Αρχείον των Κλεφτών και Αρματολών των προ του 1821 χρόνων, Αρχείον Τακτικού Στρατού (1821-1832) [...] Ευρίσκεται προσέτι [...] ετοιμή σχεδόν προς έκδοσιν η βιβλιογραφία της ιστορίας της νεωτέρας Ελλάδος (1821-1864).*

νη Βλαχογιάννη) ενώ ένα μικρότερο μέρος έχει ενταχθεί στις Περιφερειακές Υπηρεσίες των ΓΑΚ.

Αναλυτικότερα στις Περιφερειακές Υπηρεσίες των ΓΑΚ εντοπίζονται τα εξής αρχεία:

- Το **Αρχείο της Επανάστασως στην Κρήτη** του 1821 (-1832), το οποίο θεωρείτο χαμένο και βρέθηκε τελικά στο παντοπωλείο του Ι. Σταματόπουλου· σήμερα βρίσκεται στο Ιστορικό Αρχείο Κρήτης. Συγκεκριμένα στις αρχειακές συλλογές αυτής της αρχαικής υπηρεσίας συγκαταλέγονται τα **Αρχεία των Κρητικών Επανάστασεων** και η **Επίσημη Αλληλογραφία των ετών 1821-1830, 1866**. Σημειωτέο πως την πολεμική αλληλογραφία της επανάστασως στην Κρήτη το 1866, την δώρισε στον Βλαχογιάννη φίλος του.

Επίσης, στις ιδιωτικές αρχειακές συλλογές του Ιστορικού Αρχείου Κρήτης που αναφέρονται σε διάφορες χρονικές περιόδους της Κρητικής Ιστορίας, στην αλληλογραφία των Αρχηγών των Επανάστασεων, Σωματαρχών, Οπλαρχηγών αλλά και άλλων εξεχόντων προσώπων βρίσκεται η **Αλληλογραφία του Ζαχαρία Πρακτικίδη** (την οποία είχε εντοπίσει ο Βλαχογιάννης μετά από πολλές έρευνες). Μάλιστα το Ιστορικό Αρχείο Κρήτης με την επιμέλεια του διευθυντή του, καθηγητή Στυλιανού Μοτάκη, το 1953 εξέδωσε τον τόμο «Συλλογή εγγράφων και επιστολών του Ζαχαρία Πρακτικίδη 1810-1834».

Εκτός από το Ιστορικό Αρχείο Κρήτης, στην Κεντρική Υπηρεσία των ΓΑΚ ο ερευνητής μπορεί να βρει την **περιγραφή της κατά την νήσον Κρήτην συμβάσης επανάστασως κατά των Οθωμανών Τούρκων εν περιλήψει υπό Ζ. Πρακτικίδου (ανέκδοτον)**.¹⁹

- Το **Σαμιακό Αρχείο**, που περιλαμβάνει την επίσημη αλληλογραφία του Εκτάκτου Επιτρόπου των Ανατολικών Σποράδων Ιωάννου Κωλέττη κατά τα έτη 1828-1830, και βρέθηκε στη μάνδρα οικοδομικών υλικών στην οδό Αθηνάς 100. Σήμερα φυλάσσεται στα ΓΑΚ –Αρχεία Ν. Σάμου.²⁰ Συγκεκριμένα το αρχείο αποτελείται από 3 φακέλους :
- Α1 (1822-1823)
- Α2 (1824-1825)
- Α3 (1829-1830)

19. Στον Κατάλογο Β΄ της Συλλογής Γιάννη Βλαχογιάννη (χφ 64), βλ. ΒΓΑΚ 13, σελ. 368.

20. Χρ. Λάνδρος – Αγγελική Χατζημιχάλη, «Συλλογές σαμιακών εγγράφων. Φάκελοι Α1 (1822-1823). Α2 (1824-1825). Α3 (1829-1830)», *Επετηρίδα των Γενικών Αρχείων του Κράτους των ετών 1993-1996*, Αθήνα, 1997, σελ. 237-308 [Βιβλιοθήκη των Γενικών Αρχείων του Κράτους 31].

Το αρχειακό υλικό των τριών αυτών φακέλων είναι σήμερα ψηφιοποιημένο και η πρόσβαση εφικτή μέσω του συστήματος διαχείρισης αρχειακών δεδομένων “@ρχαιομνήμων”.

Παράλληλα με τα ΓΑΚ - Αρχεία Ν. Σάμου, στην Κ.Υ. των ΓΑΚ βρίσκονται τα **Σαμιακά των ετών 1828-1830**.²¹

Στη συνέχεια, έχουμε τα αρχεία που είχε εντοπίσει ο Γιάννης Βλαχογιάννης και έχουν εισαχθεί στην Κ.Υ. των ΓΑΚ:

- Τα **Αρχεία των Βουλών και Γερουσιών επί Όθωνα** (1843-1862) αρχικά είχαν πουληθεί από την υπηρεσία της Βουλής, με άδεια του Προεδρείου, στο βιβλιοδέτη Αμπατζόπουλο και έπειτα μεταπωλήθηκαν τμηματικά σε παντοπωλεία. Ο Γιάννης Βλαχογιάννης κατόρθωσε να σώσει 150 περίπου σκάδες αλλά είναι δύσκολο αν όχι αδύνατον να υπολογιστούν αυτά που χάθηκαν. Τα σωζόμενα βρίσκονται στη Συλλογή Γιάννη Βλαχογιάννη: Κατάλογος Α', Γ', Αρχείον περιόδου Όθωνος, φακ. 153-173.²²
- Το **Αρχείο του Δημητρίου Χρηστίδου** (1799-1877), αγωνιστή του 1821, Υπουργού και Γερουσιαστή, που βρέθηκε στο παντοπωλείο Χ. Κανάκη στην οδό Κολοκοτρώνη 16, σήμερα βρίσκεται εν μέρει²³ στη Συλλογή Βλαχογιάννη (Κατάλογος Δ', Κυτία με υλικό μελετών). Συγκεκριμένα το υπ' αριθ. 61 έντυπο περιλαμβάνει τις αγορεύσεις του Υπουργού Οικονομικών κ. Δ. Χρηστίδου κατά τη γενική συζήτηση στη Γερουσία επί του προϋπολογισμού του Κράτους για το έτος 1853.²⁴
- Η **συλλογή του φιλέλληνα Φιγκέιρα Αλμείδα**,²⁵ μέρος της οποίας βρέθηκε σε οικογένεια στην Αθήνα και το υπόλοιπο μέρος της το αγόρασαν έμποροι μεταχειρισμένου χαρτιού, σήμερα βρίσκεται στη Συλλογή Γιάννη Βλαχογιάννη (Κατάλογος Β', Χειρόγραφα, ΙΑ. Χειρόγραφα Χρόνων Όθωνος και Μεταγενέστερα, χφφ 149, 149^Α, 158, 186, 187). Αναλυτικότερα:
 - Το υπ. αριθ. 149 χειρόγραφο: “Αλμείδα ημερολόγιον 1833”
 - Το υπ. αριθ. 149^Α: “Αλμείδα ημερολόγιο Σ/βρίου 1836”
 - Το υπ. αριθ. 158: “Αλμείδα ημερολόγιον 1840”

21. (Συλλογή Γιάννη Βλαχογιάννη, Κατάλογος Α'. Ε' Ιδιωτικά Συλλογαί) συνίστανται σε 8 φακέλους (φακ. 276-283) βλ. ΒΓΑΚ 11, σελ. 305.

22. ΒΓΑΚ 11, σελ. 299-300.

23. Στη Συλλογή *Ιστορικών εγγράφων...*, ο.π., σελ. 76, αναφέρει ο ίδιος ο Βλαχογιάννης ότι: *Φυλλάσσονται δε παρ' αυτά [ενν. τον Γ. Βλαχογιάννη] πλην της ανωτέρω σημειωθείσης Κρητικής Συλλογής και της τε Χρηστίδου παραχωρηθείσης προ πολλών ετών προς την Ιστορ. Και Εθνολ. Εταιρείαν.*

24. ΒΓΑΚ 15β, σελ. 878.

25. ΒΓΑΚ 14β, σελ. 734-735 και ΒΓΑΚ 13, σελ. 374-375, 377.

- Το υπ. αριθ. 186: “Βιβλίον καταχωρίσεως εγγράφων φρουρ. Ναυπλίου Αλμείδα”
- Το υπ. αριθ. 187: “Βιβλίον καταχωρίσεως εξερχομένων (Αλμείδα)”.

• Επίσης, στη Συλλογή Βλαχογιάννη (Κατάλογος Δ', Κυτία με βιβλιογραφικά δελτία και σημειώσεις) εντοπίζεται το *αρχείο του στρατηγού Church* στο κυτίο 5 [Φιλέλληνες (1) (A-F)] και στο κυτίο 8 [Φιλελληνικά]²⁶. Επίσης, στον Κατάλογο ΣΤ', Αρχεία Καραϊσκάκη, το κυτίο 8 περιλαμβάνει αναφορές στα *απομνημονεύματα του Church*.²⁷

• Σημαντική συλλογή *νοταριακών Κεφαλληνιακών εγγράφων* των Ενετικών χρόνων, που βρέθηκε στο παντοπωλείο Ν. Ρούκα, στην οδό Πινακωτών 82, σήμερα εντοπίζεται στη Συλλογή Γιάννη Βλαχογιάννη (Κατάλογος Α', Ε' Ιδιωτικά Συλλογαί, φακ. 228-231).²⁸

• Το *Αθηναϊκό Κτηματολόγιο*, περιγραφή δηλαδή των Τουρκικών κτημάτων στην Αττική, που συντάχθηκε πιθανότατα στα χρόνια του Καποδίστρια και βρέθηκε στα χέρια του μακαρίτη αντισυνταγματάρχη του πυροβολικού Ι. Ιωάννου, σήμερα βρίσκεται στην Κ.Υ. Ο φάκελος 24, «*Αθηνών Τουρκικών Κτηματολόγιον*» περιλαμβάνει 13 τεφτέρια.²⁹ Επίσης, στη Συλλογή Βλαχογιάννη (Κατάλογος Δ', Κυτία με υλικό μελετών) το κυτίο 14 περιλαμβάνει «*Σχέδια Αθηνών-Τουρκικό Κτηματολόγιο. Αγ. Νικοδήμου*». ³⁰ Πιο συγκεκριμένα, το υπ' αριθ. 242 έντυπο αναφέρεται στα Πρώτα Σχέδια των Αθηνών. Ιστορία και ανάλυσίς των. Αθήναι, 1938).³¹

• Ο Βλαχογιάννης κατάφερε να σώσει το χειρόγραφο *σύγγραμμα του Ρήγα Παλαμίδα επιγραφόμενο «Μητρόπολις Τριπολιτσά»* καθώς και άλλους *στατιστικούς πίνακες αναφερόμενους σε άλλες επαρχίες*, το μοναδικό σχεδόν σωθέν λείψανο της μεγάλης στατιστικής εργασίας που έγινε επί Καποδίστρια για την έρευνα της καταστάσεως της Ελλάδας επί Τουρκοκρατίας. Στον ογκώδη αυτό φάκελο των Ιστορικών Αρχείων Γιάννη Βλαχογιάννη (Κατάλογος Γ', Φάκελοι εγγράφων και υλικού, φακ. 1) εντοπίζονται τα *στατιστικά στοιχεία της Τριπολιτσάς, του Άργους, της Μάνης και άλλων επαρχιών της Πελοποννήσου*³² ενώ και στο β' μέρος του παραπά-

26. ΒΓΑΚ 14β, σελ. 765-769, 880-881.

27. ΒΓΑΚ 13, σελ. 410.

28. ΒΓΑΚ 11, σελ. 302.

29. ΒΓΑΚ 13, σελ. 385.

30. ο.π., σελ. 391.

31. ΒΓΑΚ 15β, σελ. 890.

32. ΒΓΑΚ 13, σελ. 381.

νω φακέλου (Κατάλογος Γ', Φάκελοι εγγράφων και υλικού, φακ. 2) με γενικό τίτλο **Ρ. Παλαμίδα** υπάρχει στατιστική της Μονεμβασίας, κ.α.

- Το **Αρχείο του στρατηγού Ιωάννου Γκούρα** (1771-1826), φρουράρχου της Ακροπόλεως, το οποίο βρέθηκε στην Αθήνα σε συγγενική του οικογένεια, σήμερα βρίσκεται στη Συλλογή Γιάννη Βλαχογιάννη (Κατάλογος Γ', Φάκελοι εγγράφων και υλικού, φακ. 54-55) όπου ο σώζονται τα «τεφτέρια» του Γκούρα και ένας ογκώδης φάκελο με έγγραφά του.³³ Επίσης, στον Κατάλογο ΣΤ', στο «αρχείο Οδυσσέα Ανδρούτσου», το κυτίο 1 περιέχει αναφορές μεταξύ άλλων και στον **Γκούρα**.³⁴

- Το **Αρχείο του Νεόφυτου Μεταξά** (1762-1861), αρχιερέα Ταλαντίου, βρίσκεται στη Συλλογή Γιάννη Βλαχογιάννη (Κατάλογος Α', Ε' Ιδιωτικά Συλλογαί, φακ. 247, 1803-1865, φφ. 336).³⁵

- Το **Σουλιωτικό αρχείο**, το οποίο βρέθηκε στην οικία της χήρας Γιαννούσα Πανομάρα, στη Ναύπακτο περιέχει λίγα Σουλιωτικά έγγραφα πριν το 1821 και τα υπόλοιπα αναφέρονται στην Επανάσταση και τη Βασιλεία του Όθωνα.³⁶ Ο φακ. 7 (Κατάλογος Γ', Φάκελοι εγγράφων και υλικού), ο οποίος αναφέρεται στους Σουλιώτες Ναυπάκτου-Αγρινίου, περιέχει και πρωτόκολλο εξερχομένων εγγράφων καθώς και αναφορές του Ταγματάρχη **Γιαννούσα Πανομάρα**.

Στον κατάλογο των εντύπων Βλαχογιάννη (αριθ. 1313- 1808) τον οποίο συνέταξε το 1948 ο τότε Αρχιεπιφύλακας των ΓΑΚ Κων. Αθ. Διαμάντης εντοπίζονται τα εξής «Σουλιωτικά»:³⁷

- το υπ. αριθ. 1428 έντυπο βιβλιογραφείται η *Ιστορία του Σουλίου ή ηρωικούς πολέμους των Σουλιωτών και Σουλιωτίδων*, Κωνσταντινούπολις, 1908.
- το υπ. αριθ. 1429 έντυπο βιβλιογραφείται το *Σούλι ήτοι τα ηρωικά θαύματα των Σουλιωτών και Σουλιωτίδων* υπό Π.Α.Σ., Αθήνα, 1860.
- το υπ. αριθ. 1432 έντυπο βιβλιογραφείται η *Ιστορία Σουλίου και Πάργας περιέχουσα την χρονολογίαν, και τους ηρωϊκούς αυτών Πολέμους, εξαιρέτως τους των Σουλιωτών μετά του Αλή Πασά, Ηγεμόνος της Ελλάδος*, συγγραφέισα παρά ΒΥΚ ΨΟ ΨΣΗ ΛΑ ΑΩΚΑ, τ. Α-Β', Βενετία, 1815.

33. ο.π., σελ. 389

34. ο.π., σελ. 411

35. ΒΓΑΚ 11 σελ. 303.

36. Τα Περιεχόμενα των Γενικών Αρχείων του Κράτους. Τόμος Γ', ΒΓΑΚ 13 σελ. 382-383 και, Εκθέσεις αρχαικής υπηρεσίας και κατάλογοι περιεχομένων, ΒΓΑΚ 16, σελ. 139, Εκθέσεις αρχαικής υπηρεσίας και κατάλογοι περιεχομένων, ΒΓΑΚ 16, σελ. 139.

37. Εκθέσεις αρχαικής υπηρεσίας και κατάλογοι περιεχομένων, ΒΓΑΚ 16, σελ. 129-173.

- το υπ. αριθ. 1433 έντυπο αναφέρεται στην *Ιστορία του Σουλίου συγγραφέισα παρά Χριστοφόρου Περραιβού υποστρατήγου εκδίδοται επιστασία Κ. Ζησίου καθηγητού, Αθήνα [χ.χ.]*.³⁸

Στη Συλλογή Γιάννη Βλαχογιάννη (Κατάλογος Ε', Κυτία με βιβλιογραφικά δελτία και σημειώσεις) το κυτίο 19 περιέχει *Σουλιωτικά-Ναυπακτικά*.³⁹ Επίσης, στον ΣΤ' Κατάλογο, Αρχείο Καραϊσκάκη το κυτίο 5 αναφέρεται και στα *Σουλιωτικά*.⁴⁰

- Τα *ανέκδοτα χειρόγραφα συγγράμματα του ποιητή Ιωάννη Βηλαρά*, ιατρού του Βελή πασσά, περιγράφονται στον Κατάλογο Β', Χειρόγραφα (χφφ 49-50).⁴¹
- Τα *Απομνημονεύματα Ν. Σπηλιάδου*, Γραμματέα της Επικρατείας, που αγοράστηκαν από τη χήρα Καλλιόπη Α.Ν. Σπηλιάδου,⁴² βρίσκονται επίσης στη Συλλογή Γιάννη Βλαχογιάννη (Κατάλογος Δ', Κυτία με υλικό μελετών, κυτίο 86).
- Το *Αρχείο του Γενναίου Θ. Κολοκοτρώνη* των ετών 1823-1878 βρίσκεται στη Συλλογή Γιάννη Βλαχογιάννη (Κατάλογος Α'. Ε' Ιδιωτικά Συλλογαί, φακ. 232).⁴³ Στην ίδια συλλογή (Κατάλογος Γ', Φάκελοι εγγράφων και υλικού) ο φάκελλος 11 περιλαμβάνει τα απομνημονεύματα του Γενναίου Κολοκοτρώνη (*αυτόγραφον τμήμα γραφέν εις γεροντικήν ηλικίαν. Ηγοράσθησαν από δημοσιογράφον Αλβανάκην όστις τα ηγόρασεν από τας γεροντοκόρας του Γενναίου*).⁴⁴ Τέλος, στον Κατάλογο ΣΤ', Αρχείο Καραϊσκάκη, το κυτίο 8 περιέχει αναφορές στα απομνημονεύματα του Γενναίου Κολοκοτρώνη.⁴⁵

38. ΒΓΑΚ 16, σελ. 139.

39. ΒΓΑΚ 13, σελ. 402.

40. ΒΓΑΚ 13, σελ. 408.

41. ΒΓΑΚ 14, σελ. 364-365.

42. ΒΓΑΚ 13, σελ. 396 και Νικολάου Σπηλιάδου. *Τομ. 4^{ος}. Ο Κυβερνήτης Ιωάννης Καποδίστριας και τα μετ' αυτόν (2 Απριλίου 1827-25 Ιανουαρίου 1833), Μέρος πρώτον 1827-1831*, Αθήνα, 1970 [Βιβλιοθήκη Γενικών Αρχείων του Κράτους 9]. «Σχεδιάγραμμα απομνημονευμάτων Νικολάου Σπηλιάδου, συνέχεια του υπ' αριθ. 9 δημοσιεύματος. Από Αυγούστου 1831 έως 25 Ιανουαρίου 1833. Βιβλίον Πέμπτον 1831. Το τέταρτον έτος του κυβερνητού και μετ' αυτόν», ΒΓΑΚ 13, σελ. 486-741. «Βιβλίον έκτον έτος 1832. Τέλος της Καποδιστριακής περιόδου και τα μετ' αυτήν. Κεφάλαια ΙΑ'-ΙΗ'», ΒΓΑΚ 14β, σελ. 1117-1248.

43. *Γενναίου Κολοκοτρώνη, Απομνημονεύματα (Χειρόγραφον Δεύτερον 1821-1862)*, Εισαγωγή και σημειώσεις υπό Εμμαν. Γ. Πρωτοψάλτη, εν Αθήναις, 1961 [Βιβλιοθήκη Γενικών Αρχείων του Κράτους 2] και ΒΓΑΚ 11, σελ. 302.

44. ΒΓΑΚ 13 σελ. 383.

45. ο.π., σελ. 410.

- Το *Αρχείο της Δ' Εθνικής Συνέλευσης στο Άργος*, που βρέθηκε στο παντοπωλείο του Κ. Αντωνάκη,⁴⁶ σήμερα βρίσκεται στη Συλλογή Γιάννη Βλαχογιάννη (Κατάλογος Α'. Ε' Ιδιωτικά Συλλογαί, φακ. 200-201). Επίσης, στον Κατάλογο Γ'. Φάκελοι εγγράφων και υλικού, ο φάκελλος 64 περιέχει εκτός των άλλων *πρακτικά εκλογής πληρεξουσίων Άργους δια Δ' Εθνοσυνέλευσιν*.⁴⁷
- Το *Αρχείο του Ιωάννη Κωλέττη*⁴⁸ βρίσκεται στη Συλλογή Γιάννη Βλαχογιάννη (Κατάλογος Α'. Ε' Ιδιωτικά Συλλογαί, φακ. 233-240, 1821-1832).
- Το *Αθηναϊκό αρχείο*⁴⁹ (Κατάλογος Α'. Ε' Ιδιωτικά Συλλογαί, φακ. 191-194) περιλαμβάνει ποικίλα έγγραφα που χρονολογούνται πριν από την Επανάσταση και από την εποχή της Επανάστασης, μοναστηριακά, ιδιωτικά, και δημόσια έγγραφα. Η συλλογή αυτή καταρτίστηκε μετά από πολύ κόπο και έρευνα και τα έγγραφά της δημοσίευσε σταδιακά ο Ιωάννης Βλαχογιάννης στο *Αθηναϊκό αρχείο*. Επίσης, στον Κατάλογο Δ' (Κυτία με υλικό μελετών) το κυτίο 13 περιλαμβάνει τα «Αθηναϊκά Β»⁵⁰ και το κυτίο 126, μεταξύ άλλων, περιέχει «Αθηναϊκά διάφορα».⁵¹ Στον Κατάλογο Ε', Κυτία με βιβλιογραφικά δελτία και σημειώσεις, το κυτίο 47 περιλαμβάνει «*Αθηναϊκά-βιογραφικά*» και το κυτίο 48 περιλαμβάνει «*Αθηναϊκά*» (πλην των πολεμικών του 1821).⁵² Στον κατάλογο των εντύπων της Συλλογής Γιάννη Βλαχογιάννη, που είχε συντάξει ο Κων/νος Αθ. Διαμάντης, το υπ' αριθ. 15 έντυπο περιλαμβάνει το έντυπο *Αρχεία της Νεωτέρας Ελληνικής Ιστορίας*. Επιμέλεια Ιωάννου Βλαχογιάννη: Α' Αθηναϊκόν Αρχείον. Τόμος Α'. Εν Αθήναις, 1901, 8°. Δωρεά Αγγελικής Βλαχογιάννη.⁵³
- Το *Χιακό αρχείο*⁵⁴ διασώζεται επίσης στη Συλλογή Γιάννη Βλαχογιάννη (Κατάλογος Α'. Ε' Ιδιωτικά Συλλογαί, φακ. 292-298) και αναφέρεται στην κατά Καποδίστρια αντιπολίτευση, στην εκστρατεία του Φαβιέρου στη Χίο το 1828 και στην ιστορία του συνοικισμού της Ερμούπολης. Επίσης, στον ίδιο κατάλογο, ο φάκελος αριθ. 300 αναφέρεται σε οικο-

46. ΒΓΑΚ 11, σελ. 301.

47. ΒΓΑΚ 13, σελ. 390.

48. ΒΓΑΚ 11, σελ. 302-303.

49. ΒΓΑΚ 11, σελ. 301.

50. ΒΓΑΚ 13, σελ. 390.

51. Στο ίδιο, σελ. 401.

52. Στο ίδιο, σελ. 403.

53. ΒΓΑΚ 15β, σελ. 875.

54. ΒΓΑΚ 11, σελ. 305.

γενειακά Χιακά έγγραφα διαφόρων προελεύσεων. Στον Κατάλογο Ε' (Κυτία με βιβλιογραφικά δελτία και σημειώσεις), το κυτίο 3 περιλαμβάνει "**Χιακά-Συριανά-Σφαγαί Φαβιέρου εκστρατεία-Χίου πολίτευμα-Ιστορικά Χίου**-Ερμούπολις-Σχολικά Χίου-Χιακά ανέκδοτα" και το κυτίο 4 περιλαμβάνει επίσης "**Χιακά ανέκδοτα**".⁵⁵

Στον κατάλογο των εντύπων Γιάννη Βλαχογιάννη (αρ. 1-1312) το υπ' αριθμό 19 έντυπο είναι τα *Αρχεία της Νεωτέρας Ελληνικής Ιστορίας: Γ' Χιακόν Αρχείον*. Εκδίδεται επιμελεία Ιωάννου Βλαχογιάννη. Τόμοι Α'-Ε'. Αθήναι, 1910-1924, 8°. Δωρεά Αγγελικής Βλαχογιάννη.⁵⁶

- Στον Κατάλογο Δ', Κυτία με Υλικό Μελετών, το κυτίο 84 αναφέρεται μεταξύ άλλων στον θάνατο του **Π. Δεληγιάννη** και το κυτίο 88 στον «Διπλωματικό καυγά μεταξύ **Δεληγιάννη**-Μαυροκορδάτου». ⁵⁷ Στον κατάλογο εντύπων της Συλλογής Γιάννη Βλαχογιάννη (υπ' αριθ. 1-1312) εντοπίζεται το έντυπο 194 *Ανέκδοτα Θεοδώρου Π. Δηληγιάννη. Πολιτικά-Διπλωματικά-Κοινωνικά*, επιμ. Γ. Κ. Ασπρέα, Αθήνα, 1905.⁵⁸
- Ο Γιάννης Βλαχογιάννης είχε βρει στην οδό Αγγέσμου 40, στο σπίτι της κ. Δρόσου, υπηρέτριας του συνταγματάρχη της Χωροφυλακής **Γεωργίου Κροκίδα**, το μυστικό αρχείο της Επανάστασης του 1854. Σήμερα σώζεται στην Κ.Υ. ως *Αρχείο Γεωργίου Κροκίδα*⁵⁹ (Κατάλογος Β', χφφ 70) το οποίο αποτελείται από διάφορες πραγματείες του, απολογίες καθώς και σκέψεις πολιτικές και κοινωνικές.
- Στη Συλλογή Γιάννη Βλαχογιάννη (Κατάλογος Β'. Θ' Ημερολόγια Επανάστασης, χφ 54) σώζονται τα *ιστορικά αυτόγραφα ημερολόγια* (1821-1827) του **Κ. Βιτάλη**,⁶⁰ πρόξενου του Βασιλείου της Νεάπολης στην Αθήνα, αναφερόμενα στην ιστορία των Αθηνών κατά τους χρόνους της Επανάστασης του 1821. Τα ημερολόγια αυτά βρέθηκαν στο βιβλιοπωλείο του Γ. Παπαϊωάννου στο παλαιό Ταχυδρομείο στην οδό Λυκαβηττού. Επίσης, το χφφ 55 περιλαμβάνει «*χειρόγραφα Βιτάλη*-Γεωργαντά-Βλάχου κ.λ.π.(1821-1824)». ⁶¹ Στον Κατάλογο ΣΤ', Αρχείο Οδυσσέα Ανδρούτσου, το κυτίο 1 έχει αναφορές μεταξύ των άλλων και στον **Καίσαρα**

55. ΒΓΑΚ 13, σελ. 402.

56. ΒΓΑΚ 15β, σελ. 875.

57. ΒΓΑΚ 13, σελ. 395-396.

58. ΒΓΑΚ 15β, σελ. 887.

59. ΒΓΑΚ 13 σελ. 368-369.

60. ΒΓΑΚ 13, σελ. 366.

61. ο.π., σελ. 367.

Βιτάλη.⁶² Επίσης, στον Κατάλογο ΣΤ', Κυτία με υλικό Καραϊσκάκη, στα κυτία 5, 6 και 7 υπάρχουν αναφορές στον **Κ. Βιτάλη**.⁶³

- Στη Συλλογή Γιάννη Βλαχογιάννη (Κατάλογος Γ', Φάκελοι εγγράφων και υλικού) ο φάκελος 19 περιλαμβάνει ιδιωτικές επιστολές του Ι. Κωλέττη προς τον σπετσιώτη προύχοντα **Γκίκα Καρακατσάνη**.⁶⁴ Επίσης, στον φάκελο 42 υπάρχουν γράμματα του Ρήγα Παλαμίδα προς τον **Γ. Καρακατσάνη**.⁶⁵
- Το **Αρχείο της συσταθείσας στο Ναύπλιο Επιτροπής**, προκειμένου να εξετάσει τις υπηρεσίες και τα δικαιώματα της **Φρουράς του Μεσολογγίου** μετά την πτώση αυτού και την άφιξη των διασωθέντων ηρώων στο Ναύπλιο το 1826,⁶⁶ ⁶⁷ είχε επίσης βρεθεί πριν από πολλά χρόνια σε παντοπωλείο. Συγκεκριμένα στον Κατάλογο Α'. Ε' Ιδιωτικά Συλλογιά, οι φάκελοι 244-246 περιλαμβάνουν την Αλληλογραφία Φρουράς Μεσολογγίου κατά τα έτη 1824-1826.
- Το **Αρχείο της Αστυνομίας** κατά τα έτη 1822-1828 περιγράφεται στον Κατάλογο Α'. Α' Αρχείον Αγώνος, φάκελοι 59-79.⁶⁸
- Ο Βλαχογιάννης είχε εντοπίσει **συλλογή ιστορικών εγγράφων των χρόνων** πριν από την **Επανάσταση και κατά τη διάρκειά της** από δωρεές φίλων και από αγορές, **Προεπαπαναστατικά, Φιλικά και έγγραφα του 1821** εντοπίζει ο ερευνητής στον Κατάλογο Α', Α' Αρχείον Αγώνος, φακ. 1, φφ. 262⁶⁹ και ημερολόγια της Επανάστασης στον Κατάλογο Β', Θ' Ημερολόγια Επαναστάσεως (φάκ. 52-70).⁷⁰
- Σήμερα στον Κατάλογο Α', Γ' Αρχείον Περιόδου Όθωνος εντοπίζεται στους φακ. 147-150 **αρχείο του Υπουργείου Στρατιωτικών** και στον φάκελο 151 πληροφορίες για το **Στρατοδικείο Αργολίδος (1833-1862)**.⁷¹

62. ο.π., σελ. 411.

63. ο.π., σελ. 409-410.

64. ο.π., σελ. 384.

65. ο.π., σελ. 388.

66. *Αλληλογραφία Φρουράς Μεσολογγίου 1825-1826*, Εισαγωγή και Σημειώσεις υπό Εμμαν. Γ. Πρωτοψάλτη, Αθήνα, 1963 [Βιβλιοθήκη Γενικών Αρχείων του Κράτους 3] και ανατύπωση Γενικά Αρχεία του Κράτους 2006.

67. ΒΓΑΚ 11, σελ. 303.

68. ΒΓΑΚ 11, σελ. 296-297.

69. Στο ίδιο, σελ. 295.

70. ΒΓΑΚ 13, σελ. 365-369.

71. ΒΓΑΚ 11, σελ. 299.

Βιβλιοθήκη Γιάννη Βλαχογιάννη

Η Παπαχαραλάμπειος Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη της Ναυπάκτου έχει συγκεντρώσει ένα μεγάλο μέρος της βιβλιοθήκης του Γιάννη Βλαχογιάννη, η οποία υπέστη διαδοχικές μεταφορές και συνεπώς φθορές μέχρι να φιλοξενηθεί σε ειδική αίθουσα 100 τ.μ. της Βιβλιοθήκης (που στην είσοδό της φέρει την επιγραφή ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΓΙΑΝΝΗ ΒΛΑΧΟΓΙΑΝΝΗ).⁷²

Το 1972, ύστερα από προσπάθειες του τότε Διευθυντή της Παπαχαραλαμπείου Δημόσιας Βιβλιοθήκης Ναυπάκτου, Κώστα Οικονόμου, η συλλογή των βιβλίων του Γιάννη Βλαχογιάννη μεταφέρθηκε στο κτίριο της Βιβλιοθήκης, όπου ετομαζόταν παράλληλα η αίθουσα που θα φιλοξενούσε το αξιόλογο υλικό του. Το υλικό αυτό με τον χαρακτηρισμό “κατάλοιπα συλλογής Γιάννη Βλαχογιάννη” περιελάμβανε τα παρακάτω αντικείμενα:

- Κιβώτια βιβλίων (παλαιά, σπάνια και πολύτιμα βιβλία, τόμοι χειρόγραφων πανεπιστημιακών): υπάρχουν 110 παλαιά βιβλία, τα οποία είναι κυρίως στην ελληνική γλώσσα, τα περισσότερα θεολογικού περιεχομένου και εκδοθέντα στη Βενετία, Λονδίνο, Ρώμη, Παρίσι, Βουκουρέστι, Λειψία, Φλωρεντία και Ιερουσαλήμ. Συγκεκριμένα από αυτά τα 3 εκδόθηκαν τον 16ο αιώνα.
- Χάρτες, φωτογραφίες, σχέδια
- Κάδρα
- Κοχύλια
- Έπιπλα και είδη γραφείου
- Μαρμάρινες επιγραφές
- Όπλα
- Αντίκες
- Εφημερίδες και Περιοδικά (Αθηνά, Αιών, Ακρόπολις Φιλολογική, Αλήθεια, Ανάπλασις, Απόλλων, Γενική Εφημερίς της Ελλάδος, Εθνοφύλαξ, Εκλεκτική, Ελλην. Ταχυδρόμος, Ελληνικά Χρονικά, Ελπίς, Ευνομία, Εφημερίς των Αγγελιών, Εφημερίς των κυριών)

Στα χρόνια της κατοχής ο Βλαχογιάννης συνδέθηκε με τον Άγγελο Παπακώστα, ο οποίος έγινε ο στενός συνεργάτης του στο βιβλιογραφικό και αρχει-

72. Η Συλλογή Βιβλίων του Γιάννη Βλαχογιάννη στη Παπαχαραλάμπειο Δημόσια Βιβλιοθήκη Ναυπάκτου [Διαθέσιμο στο http://vivl-nafpakt.ait.sch.gr/vlachoyianis/about/ABOUT_1.html (Ημερομηνία πρόσβασης: 10/06/11)]

ακό του έργου. Εργαζόμενος στο πολύτιμο αρχειακό υλικό του Βλαχογιάννη ο Παπακώστας απομνημόνευσε τον τρόπο εργασίας εκείνου και προσπάθησε να συνεχίσει τις αναζητήσεις του. Είναι άραγε τυχαίο πως από το δικό του αρχείο θα δημοσιευτούν αργότερα *Τα Οράματα και Θάματα* του Στρατηγού Μακρυγιάννη; Εκτός από το αρχείο και η βιβλιοθήκη του Παπακώστα εμπεριέχει υλικό που προέρχεται από τη βιβλιοθήκη Βλαχογιάννη, το οποίο προσαρτήθηκε σε αυτήν άλλοτε εν γνώσει του Βλαχογιάννη και άλλοτε εν αγνοία του.⁷³

Επίλογος

Από τον Άγγελο Παπακώστα θα δανειστούμε, ως επίλογο, και μερικές σκέψεις για να χαρακτηρίσουμε τη Συλλογή Γ. Βλαχογιάννη που απετέλεσε και τον πυρήνα της ίδρυσης των Γενικών Αρχείων του Κράτους:

Τα Αρχεία Βλαχογιάννη έχουν ένα ιδιότυπο και προσωπικό χαρακτήρα. Περιλαμβάνουν στοιχεία αρχειακά, δηλ. έγγραφα δημόσια και ιδιωτικά και χειρόγραφα, που έχουν τον ίδιο χαρακτήρα. Συμπληρώνονται όμως και από αναρίθμητα προσωπικά στοιχεία, δηλ. υλικό μελετών, που εσκόπευε αλλά δεν πρόλαβε, να χρησιμοποιήσει, και εκατοντάδες χιλιάδες σχετικά δελτία.

Τα Γενικά Αρχεία του Κράτους ιδρύθηκαν, επομένως, μετά από ένα κάταγμα του ελληνικού κράτους που έγκειται στην εκποίηση των αρχείων του Ελεγκτικού Συνεδρίου το 1893 ανάμεσα στα οποία σώζονταν και τα Αρχεία του Αγώνος, όσα δεν είχαν αποσπαστεί και μεταφερθεί στη Βουλή των Ελλήνων το 1855. Ο Γ. Βλαχογιάννης σώζοντας ένα μέρος των αρχείων από αυτήν την εκποίηση, και συμπληρώνοντάς το με άλλο υλικό που είχε κατά καιρούς μαζέψει, οδήγησε στην ίδρυση μιας κρατικής αρχειακής υπηρεσίας που θα τελείωνε αμετάκλητα με την κρατική περί αρχείων αμέλεια. Το πέτυχε; Οι σελίδες που ακολουθούν αλλά και αυτές που προηγήθηκαν, θα δείξουν ότι η επιχείρηση δεν υπηρέτηθηκε και δεν υπηρετείται παρά μερικώς.

73. Βιβλιοθήκη Πανεπιστημίου Κρήτης – Γιάννης Βλαχογιάννης [Διαθέσιμο στο <http://www.lib.uoc.gr/info/absrv/rare/ab/ag/extra-1182349319-910574-3705.tkl> (Ημερομηνία πρόσβασης: 04/06/11)]

Εργογραφία Γιάννη Βλαχογιάννη:

Αρχαιακή Έρευνα

- Αθηναϊκόν Αρχεῖον*, τομ. Α'. Αθήνα, τυπ. Γ. Σ. Βλαστού, 1901
Η βιογραφία του στρατηγού Γεωργίου Καραϊσκάκη υπό του ιδιαιτ. γραμματέως του Δ. Αινιάνος. Αθήνα, χ.ε., 1903, β' έκδ.
Αρχεία νεωτέρας Ελληνικής ιστορίας - Αρχεία του στρατηγού Ιωάννου Μακρυγιάννη, τομ. Α'-Β', 1907
Χιακόν Αρχεῖον, τομ. Α' - Ε', 1910-1924
Συλλογή ιστορικών εγγραφών και χειρογράφων, χ.τ., χ.ε., 1913
Ανέκδοτα του Γεωργίου Καραϊσκάκη και του Κολοκοτρώνη: ανέκδοτα-γνωμικά-περίεργα. Αθήνα, Γ. Η. Καλέργης και Σία, 1922
Απομνημονεύματα της δευτέρας πολιορκίας του Μεσολογγίου 1825-1826, Σπυρομήλιου. Αθήνα, χ.ε., 1926
Ιστορική Ανθολογία Ανέκδοτα-Γνωμικά-Περίεργα-Αστεία εκ του βίου διασήμων ελλήνων 1830-1864. Αθήνα, χ.ε., 1927
Κλέφτες του Μοριά - Μελέτη ιστορική από νέες πηγές βγαλμένη 1715-1820. Αθήνα, Τύποις Πολυβιοτεχνικής, 1935
Αρχεία της νεωτέρας Ελληνικής ιστορίας - Νικ. Κ. Κασομούλη αγωνιστού του Εικοσιένα Μακεδόνος Α'. Αθήνα, χ.ε., 1938
Αρχεία της νεωτέρας Ελληνικής ιστορίας - Νικ. Κ. Κασομούλη αγωνιστού του Εικοσιένα Μακεδόνος Β'. Αθήνα, χ.ε., 1940
Αρχεία της νεωτέρας Ελληνικής ιστορίας - Νικ. Κ. Κασομούλη αγωνιστού του Εικοσιένα Μακεδόνος Γ'. Αθήνα, χ.ε., 1942

Διηγήματα - Ποιήματα

- Ιστορίες του Γιάννου Επαχτίτη*. Αθήνα, χ.ε., 1893
Τ' άρματα. χ.τ., χ.ε., 1912
Το Σούλι. χ.τ., χ.ε., 1912
Μεγάλα χρόνια. Αθήνα, εκδ. Εκπαιδευτικού Ομίλου, 1913
Ο Πετεινός - Ήθη επαρχιακά. Αθήνα, Ηλ. Δικαίος, 1914
Η πεταλούδα. Αθήνα, 1920
Γύροι της ανέμης (Παραμύθια). Αθήνα, 1923
Έρμος κόσμος (Διηγήματα). Αθήνα, 1923
Του Χάρου ο χαλασμός - Πεζή σάτιρα. Αθήνα, 1923
Λόγοι και αντίλογοι - μικρά πεζά 1902-1914. Αθήνα, 1925
Μεγάλα χρόνια - Λόγοι και αντίλογοι. Αθήνα, 1930

Τα παληκάρια τα παλιά. Αθήνα, 1931

Η Μούσα και η Ψυχή (ποιήματα). Αθήνα, Εστία, 1961

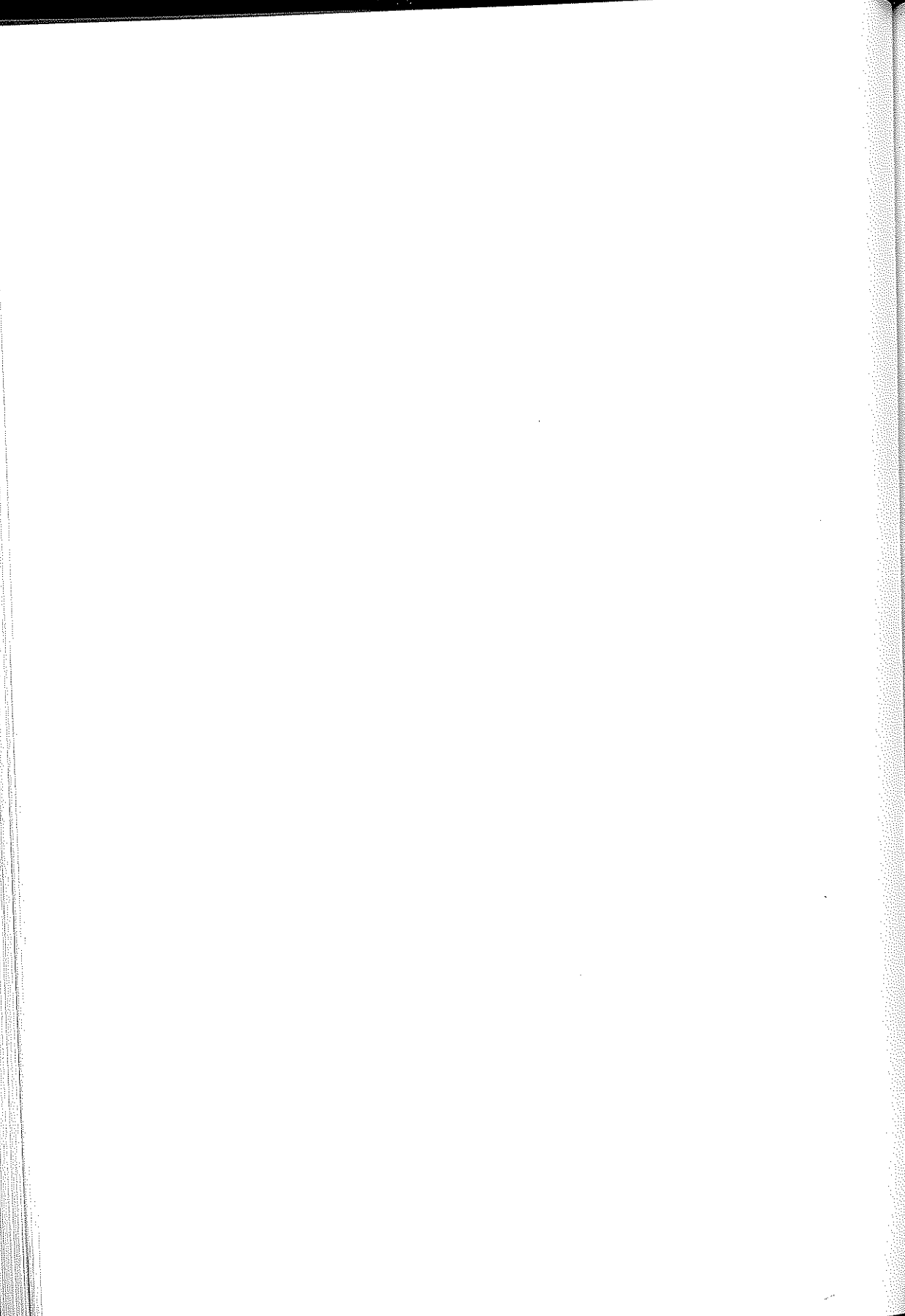
Διηγήματα. Αθήνα, Εστία, χ.χ.

Συγκεντρωτικές εκδόσεις

Ιστορίες του Γιάννου Επαχτίτη και άλλα διηγήματα. Αθήνα, Νεφέλη, 1991

Μεγάλα χρόνια - Τα παληκάρια τα παλιά. Αθήνα, Ίδρυμα Κώστα και Ελένης Ουράνη, 1994

Άπαντα Α'-Ζ' (επιμ. Γ. Κουρνούτος). Αθήνα, Εταιρεία Ελληνικών Εκδόσεων, 1965-1967

Η δύσκολη διοικητική ιστορία των Γενικών Αρχείων του Κράτους

Ν. Ε. ΚΑΡΑΠΙΔΑΚΗΣ

Η μακρά περίοδος Βλαχογιάννη 1915-1937

1915-1919

Ο Γ. Βλαχογιάννης διορίστηκε Διευθυντής μετά από εισήγηση της Εφορείας των ΓΑΚ (Επιτροπεία κατά την τότε ορολογία) την 4^η Φεβρουαρίου του 1915.¹ Ο Νόμος 380/14 περί Γενικών Αρχείων του Κράτους² του απαγόρευε να έχει στην κατοχή του έγγραφα και χειρόγραφα³ ό, τι σχετικό είχε στην κατοχή του, το καταθέτει, μετά από τη σχετική αλληλογραφία με το Υπουργείο Παιδείας και τη σχετική συζήτηση στην Εφορεία των ΓΑΚ, προς εκτίμηση και αγορά εκ μέρους του Δημοσίου. Αυτά τα αρχεία της πρώτης συλλογής του τοποθετούνται σε ξεχωριστά ερμάρια αναμένοντας την εκτίμησή τους.³ Αλλά εκείνος θα εξακολουθήσει, ωστόσο, να είναι και συλλέκτης αρχείων. Θα εγκαινιαστεί έτσι και μια δύσκολη σχέση του με την αρχαιολογική υπηρεσία αφού θα είναι ταυτόχρονα και υπηρέτης του νόμου της αλλά και κάτοχος και προμηθευτής αρχείων της αρμοδιότητάς της. Σχέση που δεν θα είναι πάντα εύκολη ενώ θα σηματοδοτεί και μια σχεδόν αμφιλεγόμενη κατάσταση μεταξύ της ιδιότητας του συλλέκτη και του κρατικού λειτουργού. Κατά τις διατάξεις του ίδιου νόμου (άρθρο 14) επιβαλλόταν η δήλωση των δημοσίων αρχείων που

1. *Συνεδρία Πρώτη*, 4 Φεβρουαρίου 1915, ΒΓΑΚ 12, σελ. 55. Η συνεδρία έγινε στο Πανεπιστήμιο. Η Επιτροπεία των ΓΑΚ είχε αρμοδιότητες για όλα τα θέματα της υπηρεσίας αλλά ο πρόεδρος της ασκούσε τα καθήκοντά του για έξι μήνες και εκ περιτροπής. Τα καθήκοντα του Διευθυντή ορίζονταν από το άρθρο 9 και 10 του Ν. 380/14. Το υπόλοιπο προσωπικό που προβλεπόταν ήταν ο Γραμματέας, τρεις ταξινόμοι και τρεις κλητήρες.

2. Ν. 380/14, ΦΕΚ Α', 334, δημοσιευμένο στη ΒΓΑΚ 12, σελ. 294-299.

3. *Συνεδρία Δευτέρα*, 6 Μαρτίου 1915, ΒΓΑΚ 12, σελ. 56. Σ' αυτήν την προς πώληση συλλογή θα εξακολουθεί να καταθέτει αρχεία που αποκτούσε, βλ. *Συνεδρία Δεκάτη Πέμπτη*, 2, Αυγούστου 1918, στο ίδιο, σελ. 78, *Συνεδρία Δεκάτη Τετάρτη*, 19 Σεπτεμβρίου 1918, στο ίδιο, σελ. 79-80. Η αγορά των συλλογών του από το κράτος θα απσχολήσει την Εφορεία των ΓΑΚ σε πολλές συνεδριάσεις της βλ., στο ίδιο, σελ. 81, 83, 86-87. Βλ. εδώ το Κεφάλαιο *Η Στιγμή Βλαχογιάννη*.

είχαν στην κατοχή τους ιδιώτες. Μια διάταξη που θα επανέλθει πολλές φορές χωρίς να γίνει ποτέ εφικτή η εφαρμογή της.⁴

Αλλά, ούτως ή άλλως, η οργάνωση μιας αρχαιακής υπηρεσίας, ήταν μια δύσκολη υπόθεση σε μια χώρα που δεν είχε καμμία παράδοση στη συγκέντρωση των ανενεργών της διοικητικών αρχείων, αν εξαιρέσει κανείς ιδιωτικές, αποσπασματικές και ατελείς πρωτοβουλίες όπως αυτήν, κυρίως, της Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας.⁵ Υπήρχε βέβαια η Επτανησιακή παράδοση όποια κι' αν ήταν η κατεύθυνση που είχε πάρει τα χρόνια στα οποία αναφερόμαστε. Στην πρώτη Εφορεία των Γενικών Αρχείων του Κράτους συμμετείχαν, μάλιστα, ξεχωριστοί Επτανήσιοι όπως ο Α. Μομφεράτος και ο Ανδρέας Ανδρεάδης που θα γνώριζαν τα Αρχαιοφυλάκεια των Επτανήσων αλλά δεν αναφέρονται καθόλου κατά τις συνεδριάσεις στη σχετική εμπειρία τους (να υποθέσουμε, και η τεκμηρίωση που διαθέτουμε το επιτρέπει, ότι τα Επτανησιακά Αρχεία βρισκόταν τότε σε πλήρη παρακμή). Στον Διευθυντή των ΓΑΚ ανατίθεται να διερευνήσει την οργάνωση των Αρχείων στην Ευρώπη για να προετοιμάσει το εκτελεστικό διάταγμα για τη λειτουργία της νέας υπηρεσίας.⁶ Κατά την περίοδο από τον Απρίλιο έως τον Σεπτέμβριο του 1915, παραχωρήθηκε από το Υπουργείο στα ΓΑΚ ένα γραφείο για τις συνεδριάσεις της Εφορείας στο κτήριο της Σιναίας Ακαδημίας αλλά αυτό δεν είχε ακόμα παραδοθεί μέχρι τον Σεπτέμβριο, όταν η Εφορεία ζήτησε για την αποθήκευση των αρχείων και άλλους χώρους στα υπόγεια της Ακαδημίας. Πάντως τον Νοέμβριο της ίδιας χρονιάς, στην 5η συνεδρίασή της η Εφορεία συνήλθε στο Πανεπιστήμιο για να επιλέξει τον πρώτο της γραμματέα,⁷ τον Σωκράτη Κουγέα, μετά από μια έντονη συζήτηση που είδε να διαφωνούν ο Επτανήσιος Ανδρέ-

4. Μια πρώτη τροποποίηση του εν λόγω άρθρου, με απαγόρευση της εξαγωγής τους και πρόβλεψη αυστηρότερων ποινών, γίνεται με τον Ν. 1331/18, ΦΕΚ Α', 89, 27 Απριλίου του 1918. Θα ακαλουθήσει η εγκύκλιος αριθ. 100, της 27^{ης} Ιουλίου του 1938, *Περί του τρόπου δηλώσεως των ιδιωτικών συλλογών των υπαγομένων στις διατάξεις του ΑΝ 1161/1938*, ΒΓΑΚ 12, σελ. 356-359, επίσης με το άρθρο 13 του Ν. 2027/39, ΒΓΑΚ 12, σελ. 309.

5. Λυκούρη-Λαζάρου Ελένη, *Τα αρχεία στο Νεοελληνικό Κράτος έως την ίδρυση των Γενικών Αρχείων του Κράτους (1821-1914)*, Αθήνα, 2^η 1998. Για τα αρχεία που εισήχθησαν διαδοχικά στον Ιστορική και Εθνολογική Εταιρεία από το 1883 έως το 1926, βλ. *Δελτίον της Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας της Ελλάδος (ΔΙΕΕΕ)*, τ. 1-34, 1883-1926, και Ν. Καραπιδάκης, «Βιβλιογραφία της Ιστορίας των Ελληνικών Αρχείων», *Επετηρίδα των Γενικών Αρχείων του Κράτους των ετών 1991-1992*, Αθήνα, 1993, σελ. 97-99, [Βιβλιοθήκη Γενικών Αρχείων του Κράτους 24].

6. *Συνεδρία Τρίτη*, 24 Απριλίου 1915, ΒΓΑΚ 12, σελ. 57 και *Συνεδρία Τετάρτη*, 21 Σεπτεμβρίου 1915, στο ίδιο. Η συνεδρίαση έγινε στο κατάστημα της Σιναίας Ακαδημίας. Ο κανονισμός θα αποτελέσει ΒΔ, ΦΕΚ Α', αριθ. 52, 12 Μαρτίου του 1916, βλ. ΒΓΑΚ 12, σελ. 341-349.

7. *Συνεδρία Πέμπτη*, 7 Νοεμβρίου 1915, ΒΓΑΚ 12, σελ. 59-63.

ας Ανδρεάδης (που προτιμούσε τον άλλο υποψήφιο τον νομικό Ι. Ζερβό) με τα υπόλοιπα μέλη. Το εκτελεστικό διάταγμα για τη λειτουργία των αρχείων εγκρίθηκε την 15^η Ιανουαρίου του 1916 χωρίς να επεκταθεί η εφαρμογή του στο αρχείο της Ιονίου Γερουσίας όπως είχε αρχικά προβλεφτεί, αναμένοντας τις προτάσεις του επτανησίου λογίου Σπ. Θεοτόκη.⁸

Τα προβλήματα που είχαν ήδη παρουσιαστεί στα ΓΑΚ ως προς την εφαρμογή του νόμου τους –εκτός των προβλημάτων των αποθηκευτικών χώρων– εντοπίζονταν από τους πρώτους μήνες της λειτουργίας τους στην άρνηση των ιδιωτών να δηλώσουν τα δημόσια αρχεία που είχαν στην κατοχή τους.⁹ Παρά τις επιμέρους δυσκολίες το αρχειακό σύστημα φαίνεται, ωστόσο, πως αρχίζει να λειτουργεί, αφού φυσικά πρόσωπα που είχαν δημόσιο χαρακτήρα όπως π.χ. οι συμβολαιογράφοι της Επτανήσου, της Αιτωλίας και της Ακαρνανίας ανταποκρίνονται στη σχετική αλληλογραφία που ξεκινά και δηλώνουν τα αρχειακά τους αποθέματα ενώ πολλοί ιδιώτες δωρίζουν ή πωλούν αρχειακές συλλογές στα ΓΑΚ. Η κατάθεση, από την άλλη πλευρά, των δημοσίων αρχείων που ξεκινά επίσης τότε, δεν είναι απρόσκοπτη αφού πολλά υπουργεία με το επιχείρημα της υπηρεσιακής χρησιμότητας των αρχείων τους αρνούνται την κατάθεσή τους¹⁰ και, ακόμα χειρότερα, ορισμένες υπηρεσίες αποφαίνονται αυθαίρετα για τη μη ιστορική σημασία των εγγράφων τους και προχωρούν στην εκποίηση τους, χωρίς προηγούμενη γνώμη της Εφορείας των ΓΑΚ. Στην αλληλογραφία που ξεκινά για τα αρχεία του Ελεγκτικού Συνεδρίου (ακόμα μια φορά) ο νόμος παρακάμπτεται, και μόνο μετά από προσωπική επαφή του διευθυντή των ΓΑΚ με τον Πρόεδρο του Ελεγκτικού Συνεδρίου επιτρέπεται στον πρώτο να επιλέξει ορισμένα έγγραφα από το αρχείο του ΕΣ και να τα φέρει προς διηλεκτή φύλαξη στα Γενικά Αρχεία του Κράτους.¹¹ Διαπιστώνεται άλλωστε η γενική ολιγωρία περί αρχείων, όταν εντοπίζονται στους διαδρόμους της Βουλής αρχεία των Κρητικών Βουλών, «αφύλακτα και εκτε-

8. Κατά το άρθρο 18 του Ν. 380/14, το Αρχείο της Ιονίου Γερουσίας είχε διατηρηθεί ως *εξαρτώμενον αμέσως εκ των Γενικών Αρχείων του Κράτους*, αντιθέτως προς τα Αρχαιοφυλακεία της Επτανήσου που ήταν υπηρεσίες του Υπουργείου Εσωτερικών. Το ΑΙΓ θα συγχωνευθεί οριστικά με τα ΓΑΚ-Αρχεία Ν. Κερκύρας με τον Νόμο 1946/91. Διευθυντής του, κατά τις αρχικές διατάξεις, μπορούσε να είναι πτυχιούχος της Νομικής ή της Φιλοσοφικής αλλά και απλώς λόγιος. Ο Σπ. Θεοτόκης που ενδιαφερόταν για τη θέση, την είχε ήδη ο πατέρας του Μάρκος, ήταν γνωστός λόγιος και οικείος ορισμένων μελών της Εφορείας των ΓΑΚ.

9. Ν. 380/14, αρθρ. 14.

10. *Συνεδρία Ογδόη*, 20 Ιανουαρίου 1917, ΒΓΑΚ 12, σελ. 66-67.

11. Στο ίδιο, σελ. 67 και σελ. 69. Για περισσότερες λεπτομέρειες ως προς τη δύσκολη συνεργασία με το Ελεγκτικό Συνέδριο, βλ. *Έκθεσις των εν τοις Γενικοῖς Αρχείοις του Κράτους Πεπραγμένων από του έτους 1917 μέχρι του τέλους του έτους 1918*, ΒΓΑΚ 11, σελ. 533.

θειμένα»¹² (αργότερα θα παραδοθούν στα ΓΑΚ)¹³ όταν διαπιστώνεται η κακή φύλαξη των αρχείων του Εφετείου Αθηνών, του Υπουργείου Δικαιοσύνης και του Υπουργείου Εσωτερικών μέρος των οποίων πουλήθηκε, από ένα ανώτερο υπάλληλό του Υπουργείου, στον Πειραιά. Στην ολιγωρία περί αρχείων μπορούμε να εντάξουμε και την απροθυμία ή τη δυσκολία που φαίνεται να έχει το Υπουργείο Δημοσίας Εκπαιδύσεως μπροστά στη στέγαση της νέας υπηρεσίας του. Παραχωρούνται βέβαια στα ΓΑΚ τρεις αίθουσες υπογείων στο μέγαρο της Ακαδημίας... όταν οι κλητήρες του Νομισματικού Μουσείου κατέχουσι τέσσαρας.¹⁴ Η έλλειψη χώρου είναι τέτοια που ακόμα και αρχεία που παραλαμβάνονται μετά από πολύπλοκες διαδικασίες και υπηρεσιακές παλινωδίες στοιβάζονται και πάλι σε ακατάλληλους χώρους.¹⁵ Αρχίζουν τότε, το 1917, και οι πρώτες συζητήσεις περί της ανησυχητικής καταστάσης των Αρχαιοφυλακείων της Επτανήσου που υπάγονταν διοικητικά στο Υπουργείο Εσωτερικών και η Εφορεία αποφασίζει να ζητήσει την υπαγωγή τους στο Υπουργείο Δημοσίας Εκπαιδύσεως.¹⁶ Τα αρχεία των περιφερειών που υπάγονται άμεσα στα ΓΑΚ (Μόνιμα Τοπικά Αρχεία) αρχίζουν,¹⁷ επίσης, εκείνα τα πρώτα χρόνια, 1917-1918, να απασχολούν την Εφορεία των ΓΑΚ και πρωτίστως το Ιστορικό Αρχείο Ύδρας που ιδρύεται με πρωτοβουλία του Διευθυντή των ΓΑΚ και του Υπουργού των Ναυτικών. Όταν τον Ιούνιο του 1918, ο Γ. Βλαχογιάννης ενημερώνει σχετικώς την Εφορεία (είχε εντωμεταξύ αλλάξει μερικώς η σύνθεσή της) το Βασιλικό Διάταγμα που συντάχθηκε για το Ιστορικό Αρχείο Ύδρας, αναφέρεται ως πρότυπο για τη δημιουργία άλλων τοπικών αρχείων.¹⁸ Μπορούμε επομένως να θεωρήσουμε εκείνα τα χρόνια, και ιδίως το 1918, ως

12. Στο ίδιο, σελ. 68.

13. Στο ίδιο σελ. 73.

14. Στο ίδιο, σελ. 537. Όπου φαίνεται και η ένταση των σχέσεων μεταξύ του Διευθυντή του Μουσείου και του Διευθυντή των ΓΑΚ.

15. *Συνεδρία Ενδεκάτη*, 20 Νοεμβρίου 1917, ΒΓΑΚ 12, σελ. 71-72: το αρχείον τούτο (Νομαρχίας Αττικής και Βοιωτίας) μη παραχωρηθέντος ακόμη χώρου, κατετέθη εις τα υγρά υπόγεια του Πολυτεχνείου, όπου, σημειώνουμε, είχε κατατεθεί και μέρος του αρχείου του Υπουργείου Εσωτερικών όπου και σάπισε.

16. Στο ίδιο, σελ. 73, στα ΓΑΚ κατά τον νόμο του 1914 δεν υπήχθησαν τα Αρχαιοφυλακεία της Επτανήσου εκτός του Αρχείου της Ιονίου Γερουσίας. Η εφημερίδα «Αθηνά» φ. της 13ης Οκτωβρίου του 1917 ανέφερε ότι τα έγγραφα του Αρχαιοφυλακείου Κερκύρας «βαθμηδόν εξαφανίζονται».

17. Ν. 380/14 άρθρο 4 και *Κανονισμός*, ΒΓΑΚ 12, σελ. 295, και σελ. 349, άρθρα 44-46.

18. *Συνεδρία Δωδεκάτη*, 13 Ιουνίου 1918, ΒΓΑΚ 12, σελ. 75-76. Η σύνταξη εσωτερικού κανονισμού λειτουργίας του Ιστορικού Αρχείου Ύδρας θα απασχολήσει της Εφορεία σε επόμενες συνεδριάσεις της βλ., στο ίδιο, σελ. 85. Για το Ιστορικό Αρχείο Ύδρας βλ. Α. Λιγνός, *Αρχείον Κοινότητος Ύδρας*, Πειραιάς, 1921-1923, τ. 1-6, και ευρετήριο, Φίλια Ζουρντού-Λεούση, Αθήνα, 1991.

τα χρόνια κατά τα οποία αρχίζει επίσημα η διοργάνωση των περιφερειακών αρχείων καθώς και μάλιστα στην ίδια συνεδρίαση ο Βλαχογιάννης ανακοινώνει ότι έχει ήδη συντάξει νομοσχέδιο για την υπαγωγή των Αρχαιοφυλακείων της Επτανήσου στα Γενικά Αρχεία του Κράτους.¹⁹ Κανένα όμως υλικοτεχνικό ζήτημα δεν είχε ακόμα λυθεί με πολύ σοβαρά επακόλουθα για την αρχειονομική επεξεργασία των αρχείων που στοιβάζονταν: ... *συσσώρευσις ιστορικών εγγράφων, παραλαμβανομένων καταναγκαστικώς εκ διαφόρων Υπουργείων δια τον φόβον της καταστροφής αυτών. Η έλλειψις όμως χώρου καθιστά αδύνατον την ταξινόμησιν αυτών.*²⁰ Τον Απρίλιο του 1919, χορηγήθηκε χαρτί για να μπορέσουν να τυπώσουν τα ΓΑΚ το επιστημονικό τους δημοσίευμα, σχέδιο που ωστόσο θα μείνει για πολλά χρόνια απραγματοποίητο και πάντως συναντά προβλήματα οικονομικά από τα πρώτα του βήματα αφού η αύξηση των ημερομισθίων στα τυπογραφεία κατά το 1919 καθιστά ανεπαρκείς τις πιστώσεις.²¹ Οι ενδογραφειοκρατικές όμως διαμάχες φαίνεται να αποτελούν ακόμα μια φορά, τροχοπέδη στην ανάπτυξη της υπηρεσίας: το ίδιο το προϊστάμενο Υπουργείο καταλαμβάνει χώρο που είχε παραδοθεί για τα ΓΑΚ στο ισόγειο της Ακαδημίας ώστε να αποθηκεύσει το δικό του χαρτί.²² Το τέλος του 1919 τα ΓΑΚ αποκτούν, ωστόσο, το δικαίωμα της εποπτείας στα Αρχαιοφυλακεία της Επτανήσου και παρά το γεγονός ότι αυτές οι υπηρεσίες παραμένουν διοικητικώς στο Υπουργείο των Εσωτερικών.²³ Η εποπτεία θα ασκούνταν με επιθεωρήσεις είτε των μελών της Εφορείας είτε του Διευθυντή τους.

19. ΒΓΑΚ 12, σελ. 76. Τα Αρχαιοφυλακεία της Επτανήσου θα μεταφερθούν από το Υπουργείο Εσωτερικών, ως *Ιστορικά Αρχεία*, στο Υπουργείο Προεδρίας της Κυβερνήσεως με το ΝΔ 280/1969, ΦΕΚ Α', αριθ. 176, 3 Σεπτεμβρίου 1969, βλ. στο ίδιο, σελ. 325-326. Οι υπηρεσίες των ΓΑΚ είχαν υπαχθεί, επίσης, μερικώς μήνες πριν στο Υπουργείο Προεδρίας Κυβερνήσεως με το ΒΔ 185/1969, ΦΕΚ Α', αριθ. 52, 20 Μαρτίου 1969. Η οριστική συγχώνευση Αρχαιοφυλακείων Επτανήσου/Ιστορικών Αρχείων και υπηρεσιών των ΓΑΚ, Τοπικά Αρχεία, Μόνιμα Τοπικά Αρχεία, Ιστορικό Αρχείο Μακεδονίας και Κρήτης, Δωδεκανήσων, Ύδρας, θα γίνει με τον Ν. 1946/91.

20. ΒΓΑΚ 12, σελ. 76.

21. *Συνεδρία Εικοστή*, 2 Νοεμβρίου 1919, ΒΓΑΚ 12, σελ. 88. Πάντως αποφασίζεται σ' αυτή τη συνεδρίαση η δημοσίευση της αλληλογραφίας της Φρουράς Μεσολογγίου που δεν θα πραγματοποιηθεί παρά μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, καθώς και η δημοσίευση του Ημερολογίου της πολιορκίας του Μεσολογγίου του στρατηγού Σπύρου Μήλιου και η αλληλογραφία Θεοδώρου Κολοκοτρώνη, που δεν θα δημοσιευτούν ποτέ από τα ΓΑΚ. Η δημοσίευση αρχειακού υλικού προβλεπόταν από το άρθρο 13 του Ν. 380/14.

22. *Συνεδρία Δεκάτη Ογδόη*, 22 Απριλίου 1919, ΒΓΑΚ 12, σελ. 86.

23. *Συνεδρία Εικοστή Πρώτη*, 23 Δεκεμβρίου 1919, ΒΓΑΚ 12, σελ. 90, βλ. Και επιστολή Ν. Γ. Πολίτη, Προέδρου της Εφορείας προς το Υπουργείο Εσωτερικών, ΒΓΑΚ 11, σελ. 540-541: *Μεγάλοι μέχρι τούδε υπήρξαν αι ζημίαι αι επελθούσαι εις τας συλλογάς μάλιστα των Αρχαιοφυλακείων Κερκύρας, Κεφαλληνίας, και Λευκάδος. Όγκοι εγγράφων επωλήθησαν με την οκάν, πολίται επί προφάσει μελέτης αφαιρούσιν έγγραφα σπουδαία, και γενικώς σημαντική είναι η επερχόμενη βαθ-*

Μπορούμε να πούμε ότι η πρώτη πενταετία της λειτουργίας των Γενικών Αρχείων του Κράτους ανέδειξε όλα τα προβλήματα που θα χαρακτήριζαν τη λειτουργία τους και για την επόμενη διοικητική τους ζωή. Το κυριώτερο απ' αυτά ήταν βέβαια το πρόβλημα των κτηρίων και της ακαταλληλότητας των χώρων φύλαξης. Το δεύτερο στη σειρά, η επιμονή των δημοσίων υπηρεσιών να μην συνεργάζονται, παραβλέποντας τον νόμο, για τη διατήρηση των ιστορικών τους αρχείων και ενίοτε ο δόλος ορισμένων υπαλλήλων που πουλούσαν ιστορικά αρχεία των υπηρεσιών τους, ένα πρόβλημα που θα επανέρχεται²⁴ περιοδικά. Τρίτο πρόβλημα ο περιορισμένος αριθμός προσωπικού:²⁵ ο Διευθυντής, ο Γραμματέας και ένας ή δύο Ταξινόμοι. Ακόμα και για ένα μικρό κράτος του μεγέθους του ελληνικού και λαμβάνοντας υπόψη τις εισαγωγές αρχείων που γίνονταν, τις επισημάνσεις και την ανάγκη ταξινόμησης, επρόκειτο για πολύ περιορισμένο, σχεδόν ασήμαντο, αριθμό στελεχών.

Στα θετικά στοιχεία της πρώτης αυτής πενταετίας θα κατατάξουμε τη θετική αναταπόκριση, παρά τις δυσκολίες, πολλών υπηρεσιών στη συνεργασία τους με τα ΓΑΚ και την έναρξη των καταθέσεων των ανενεργών αρχείων πολλών απ' αυτών²⁶ καθώς και τον εντατικό αριθμό προσκτήσεων μέσω αγορών,²⁷ παρά τα οικονομικά προβλήματα της υπηρεσίας. Στα θετικά στοιχεία,

μηδόν καταστροφή... η Επιτροπεία των Γενικών Αρχείων του Κράτους δεν βλέπει άλλον τρόπον θεραπείας, ή την δια νομοθετικής οδοῦ αύξησιν του μισθοῦ του προσωπικού και την υπαγωγὴν της υπηρεσίας των Αρχαιοφυλακείων (ως και του εν Σάμω λειτουργούντος) υπό την δικαιοδοσίαν του Υπουργείου Εκκλησιαστικῶν... Πάντως η επιστημονική παρακολούθησις τους περνά στα ΓΑΚ αφού ανατίθεται στον Διευθυντή τους να συντάξει τα απαραίτητα έγγραφα προς τους διευθύνοντας τα Αρχαιοφυλάκεια και να τους αναπτύξει τον πνεῦμα του νόμου.

24. Έκθεσις των εν τοις Γενικοῖς Αρχείοις του Κράτους Πεπραγμένων από της ιδρύσεως αυτών μέχρι τέλους του 1916. ΒΓΑΚ 11, σελ. 529: *εγένετο ἐνέργεια (Νοέμβριος του 1915) δια της Προϊσταμένης Αρχῆς κατὰ της ἀπεμπολήσεως δημοσίων εγγράφων υπό διαφόρων αρχῶν, ἀλλὰ δυστυχῶς ἀνευ αποτελέσματος, ως ἀπεδείχθη κατόπιν. Συνεδρία Εικοστή Τρίτη, 8 Μαρτίου 1821, ΒΓΑΚ 12, σελ. 94: ἐν λαχανοπωλείῳ της οδοῦ Τρίτης Σεπτεμβρίου ἀνεύρε (ο Διευθυντής) σπουδαίαν συλλογὴν εγγράφων των χρόνων της Επαναστάσεως του 1821 πωληθέντων εκ του γενικοῦ Λογιστηρίου. Τα ἔγγραφα ταῦτα, κατασχών, ἀπέδωκεν εἰς τον Διευθυντὴν του Λογιστηρίου, υποσχθέντα να τα ἀποστεύη κανονικῶς προς τα Γενικά Αρχεία του Κράτους.*

25. Η στελέχωση, όπως θα λέγαμε σήμερα, των ΓΑΚ προβλεπόταν από τον Ν. 380/14: α) Διευθυντής β) γραμματεὺς γ) τρεῖς ταξινόμοι δ) τρεῖς κλητήρες. Τα προσόντα θα προδιοριστούν περισσότερο με ΒΔ του 1940, βλ. ΒΓΑΚ 12, σελ. 350. Σ' αυτό το διάταγμα θα εισαχθεί για πρώτη φορά και ο όρος «Αρχαιονομία» της οποίας οι γνώσεις θεωρούνται απαραίτητες για την κατάληψη της θέσης του Γραμματέως. Ο όρος θα καθιερωθεί με τον Ν. 1946/91.

26. Έκθεσις 1917-1918, ΒΓΑΚ 12, σελ. 537.

27. Σε όλες σχεδόν τις συνεδριάσεις της Εφορείας αποφασίζεται η αγορά αρχείων από ιδιώτες, αγορές που καταγράφονται στα πρακτικά τους. Για τα οικονομικά προβλήματα βλ. Έκθεσις, ο.π., σελ. 531.

επίσης, θα κατατάξουμε τη μέριμνα για τα αρχεία των διοικητικών περιφερειών του τότε Κράτους και ιδίως των νέων χωρών όπως ήταν η Κρήτη και η Σάμος.²⁸ Το 1915 γίνονται ενέργειες, σύμφωνα με την έκθεση πεπραγμένων του Διευθυντή, για τη συγκέντρωση των αρχείων της Επανάστασης του '21 που φυλάσσονταν αρχικώς στα γραφεία της Κρητικής Κυβέρνησης αλλά είχαν δοθεί προς μελέτη σε ιδιώτες.²⁹ Έγιναν σωστικές αποστολές στην Ύδρα, στις Σπέτσες και στην Πρέβεζα χωρίς να έχουν, πάντα, αποτέλεσμα. Συχνά είχαν προηγηθεί ιδιώτες που είχαν οικειποιηθεί τα αρχεία. Οι επιθεωρήσεις αρχείων εκτός Αθηνών μειώθηκαν, ωστόσο, λόγω έλλειψης χρημάτων το 1916.

Καταρτίζεται, όμως, η πρώτη αρχειακή βιβλιοθήκη *εξ επισήμων κειμένων νόμων, κανονισμών και ιδία ξένων επιστημονικών συγγραμμάτων περί αρχείων πραγματευομένων*.³⁰

Το έργο που είχε ξεκινήσει ήταν μεγάλο και με θετικές συνέπειες, αν θέσουμε το ερώτημα τι θα είχε συμβεί στα δημόσια αρχεία αν δεν είχε επιτελεστεί ούτε καν αυτό. Ήταν μάλιστα ένα έργο που έγινε με ελάχιστα μέσα. Αλλά ο απολογισμός δεν μπορούσε παρά να είναι πικρός: *Νυν η υπηρεσία των γενικών Αρχείων μετά ζήλου εργαζόμενη, βυθισμένη μέχρι κεφαλής εις τον παχύν κονιορτόν διαφόρων δημοσίων αποθηκών, προσπαθούσα να προλάβη τουλάχιστον την εξακολουθούσαν καταστροφήν ελπίζει να διασώση μεν αφ' ενός τα ευρισκόμενα υπολείμματα της ιστορίας των πρώτων δεκαετηρίδων του επισήμου Κράτους, ν' ανακόψη δε και ματαιώση του λοιπού πάντα τοιούτον κίνδυνον*.³¹ Κάτι που έμεινε ίσως μόνον ως ελπίδα.

Η κάμψη 1920-1924

Το πρακτικό της 29^{ης} συνεδρίας της Εφορείας, συνταγμένο την 28 Νοεμβρίου του 1924,³² συνοψίζει με τον καλλίτερο τρόπο τις δυσκολίες που εξακολουθούσε να συναντά η υπηρεσία, και μέσα απ' αυτές, όλο το γενικότερο κλίμα που διαμόρφωνε τον ελληνικό αρχειακό πολιτισμό.

Η υπηρεσία δέχτηκε ένα ισχυρό ψυχολογικό πλήγμα όταν η Επιτροπή Οικονομικών του Υπουργείου πρότεινε την υποβάθμιση του Διευθυντή σε Τμη-

28. Το ενδιαφέρον για τη Σάμο καταγράφεται για πρώτη φορά στην επιστολή του Ν. Γ. Πολίτη προς το Υπουργείο Εσωτερικών, ΒΓΑΚ 11, σελ. 541.

29. *Εκθεσεις...*, ΒΓΑΚ 12, σελ. 527, 530.

30. Στο ίδιο, σελ. 530.

31. Στο ίδιο, σελ. 531.

32. *Συνεδρία Εικοστή Ενάτη*, 28 Νοεμβρίου 1924, ΒΓΑΚ 12, σελ. 102-105.

ματάρχη, του Γραμματέα σε Γραμματέα α' τάξεως ή απλώς εισηγητού (αντί τμηματάρχη α' τάξεως που ήταν έως τότε) και την κατάργηση μίας θέσεως ταξινομού και μιας θέσεως κλητήρος. Η υποβάθμιση και η λειτουργική ακύρωση της υπηρεσίας ήταν εντελείς και το ψυχολογικό κλίμα στη συνεδρίαση της Εφορείας βαρύτατο. Η πρόταση της Επιτροπής Οικονομικών εκλήφθηκε ως υποβάθμιση του κύρους της υπηρεσίας και του Διευθυντή της, ο οποίος ήταν ωστόσο μια αναγνωρισμένη προσωπικότητα των Γραμμάτων και της ιστοριογραφίας: ως υποβάθμιση του Γραμματέα της, τη θέση κατείχε τότε ο Φ. Ν. Πολίτης που είχε διαδεχτεί τον Σωκράτη Κουγέα, και εν γένει ως περιφρόνηση της λειτουργίας των Αρχείων. Φυσικά η Εφορεία αντέδρασε.³³ Το βαρύ αυτό κλίμα επέτειναν και οι περιορισμένες απελπιστικά πιστώσεις: παρά την ύπαρξη χαρτιού στις αποθήκες είναι αδύνατη η εκτύπωση της έκθεσης πεπραγμένων της υπηρεσίας (πράγματι μετά το 1919 παύει να τυπώνεται) όπως είναι αδύνατη και η έκδοση των «αρχείων» της Επανάστασης που διακαώς επιθυμούσε ο Γ. Βλαχογιάννης. Αδύνατον ακόμα και να εξοικονομηθεί το ποσό που ήταν απαραίτητο για την κατασκευή σιδηρών σκελετών προς τοποθέτησιν των ταξινομουμένων συλλογών. Και, φυσικά, η έλλειψη πιστώσεων επιδρούσε στην πολιτική προσκτήσεων των ιδιωτικών συλλογών αφού, σύμφωνα τουλάχιστον με την καταγγελία του Διευθυντή των ΓΑΚ, *ένεκα της ελλείψεως ενδιαφέροντος εκ μέρους της προϊσταμένης αρχής, διαθετούσης άλλως τους πόρους των επιστημονικών κληροδοτημάτων, επωλήθησαν εις τον Αρχιεπίσκοπον των εν Αθήναις Καθολικών Λουδοβίκον Petit (πρόκειται για τον γνωστό βυζαντινολόγο Louis Petit) κώδικες σπουδαίοι Μοναστηρίων του Αιγαίου Πελάγους, των οποίων την αγορά παρά του κατόχου Περικλέους Ζερλέντη εγκαίρως είχε επιδιώξει ο Διευθυντής...*

Τα συμπεράσματα που μπορούμε να αντλήσουμε είναι, εκτός από την απαξίωση της αρχαικής κληρονομιάς, ο κατακερματισμός της πολιτιστικής πολιτικής και της διαχείρισης των σχετικών οικονομικών πόρων σε διάφορα επίπεδα λογίων, υπηρεσιών, ιδρυμάτων, με τον τελευταίο λόγο να τον έχει το Υπουργείο. Μπορούμε επίσης να διακρίνουμε έναν υφέρποντα αναταγωνισμό για την απόκτηση αρχείων που ενέπλεκε τους λογίους, τους φορείς και τους

33. Η υποβάθμιση ωστόσο θα συντελεστεί, βλ. Πρωτόκολλον Επιτροπής των Γενικών Αρχείων του Κράτους, Διεύθυνσις Γιάννη Βλαχογιάννη, 1915-1937, (στο εξής Πρωτόκολλον), ΒΓΑΚ 12, σελ. 254, αριθ. 1288, 8 Οκτωβρίου 1925 (εισήχθη 15 Οκτωβρίου), απόφαση του Υπουργείου Εκκλησιαστικών [και Δημοσίας Εκπαιδύσεως] ανακοινωθεί ότι κατόπιν γνωμοδοτήσεως της Επιτροπής Οικονομικών, υποβιβάζεται ο Διευθυντής των Γενικών Αρχείων ως Διευθυντής α' τάξεως, ο δε Γραμματεὺς ως Τμηματάρχης β' τάξεως. Έως τότε ο Διευθυντής είχε τον βαθμό και τον μισθό του εφόρου της Εθνικής Βιβλιοθήκης και ο Γραμματέας, Φ. Πολίτης είχε προαχθεί σε Τμηματάρχη α' τάξεως.

ιδιοκτήτες αρχείων σε κερδοσκοπικές συμπεριφορές. Είχε ανοίξει έτσι ένα κεφάλαιο που δεν έχει ακόμα μελετηθεί και είναι αυτό της συμβολικής αξίας των αρχείων και του εμπορίου τους ή της κατοχής τους ως πολιτιστικών συμβόλων ισοδύναμων με τις αρχαιότητες και τα έργα τέχνης. Όλα τα παραπάνω στοιχεία συνιστούν χαρακτηριστικά μιας πάγιας αντιφατικής συμπεριφοράς της ελληνικής κοινωνίας προς τα αρχεία, μια πλήρη περιφρόνηση αφενός και μια μεγάλη συμβολική επένδυση αφετέρου, που μεταφράζεται κυρίως σε ανταγωνισμούς λογίων και φορέων.

Παρά τις δυσκολίες της, η αρχειακή υπηρεσία είναι ωστόσο επίμονη. Καταφέρνει επιτέλους να της παραχωρηθούν (εδώ την βοήθησε ο Υπουργός) δύο δωμάτια στο ισόγειο της Ακαδημίας εκκενώνοντάς τα, βιαίως κατά τα πρακτικά της Εφορείας, από τους κλητήρες του Νομισματικού Μουσείου.³⁴

Και δεν ήταν μόνο αυτό αφού, παρά τις δυσκολίες που προαναφέρθηκαν, οι προσκτήσεις και η επαφή με τα υπουργεία για την απόκτηση αρχείων φαίνεται αδιάκοπη και επίπονη αλλά, ταυτόχρονα και αντιφατική: Αποκτώνται κρατικά αρχεία που είχε πουλήσει υπάλληλος του Λογιστηρίου του Κράτους σε παντοπωλείο και διασώσει ο συντάκτης (τότε) του λαογραφικού Αρχείου Γεώργιος Μέγας³⁵ ο οποίος δεν δώρισε μόνο αλλά πούλησε και μερικά³⁶ στα ΓΑΚ. Τότε αποκτώνται, με παρέμβαση του Βλαχογιάννη, και τα *αρχαία τουρκικά χειρόγραφα του εν Βεροία της Μακεδονίας Ιεροδικαστικού Αρχείου* που κρατούσε το Υπουργείο Εσωτερικών. Αυτά τα *αρχαία τουρκικά χειρόγραφα* θα αποτελέσουν και τον πυρήνα, αργότερα, των Αρχείων της Βέροιας, αφού πρώτα διεκδικήθηκαν από το Πρωτοδικείο Βεροίας.³⁷ Αποκτώνται, επίσης, ιδιωτικά ή δημόσια αρχεία που είχαν στην κατοχή τους ιδιώτες και αγοράστηκαν από τα ΓΑΚ: επιστολές Μουστοξύδη, Μαρίνου Βρεττού, αλληλογραφία Στεφάνου Ξένου, απομνημονεύματα Γενναίου Κολοκοτρώνη, νοταριακός κώδικας

34. Στο ίδιο, σελ. 105. Το θέμα θα έχει ωστόσο συνέπειες και δεν φαίνεται να έχει εντελώς λυθεί το 1925, βλ. *Πρωτόκολλον*, ΒΓΑΚ 12, σελ. 255 αριθ. 1299, 24 Οκτωβρίου 1925 και σελ. 256, αριθ. 1312, 5 Δεκεμβρίου 1925, και πάντως η λύση ήταν προσωρινή: αργότερα, το 1926, το γραφείο των Γενικών Αρχείων του Κράτους θα μεταφερθεί στις αποθήκες των αρχείων, δηλαδή στα υπόγεια της Ακαδημίας, στο ίδιο, σελ. 259, αριθ. 1345, 31 Μαρτίου 1926.

35. *Συνεδρία Εικοστή Τρίτη*, 8 Μαρτίου 1921, στο ίδιο, σελ. 94-95. Στη ίδια συνεδρίαση αναφέρεται από τον Βλαχογιάννη ότι βρήκε, την 24 Δεκεμβρίου του 1920, σε παντοπωλείο της οδού Αδριανού σημαντικό τμήμα του αρχείου της Μητροπόλεως Αθηνών, πωληθέν ασυνειδήτως υπό κλητήρων αυτής, προέβη δε εις κατάσχεση των εγγράφων και τακτικήν μήνυσιν της αξιοποιήνου πράξεως. Στην ίδια συνεδρίαση, αναφέρει ότι εν λαχανοπωλείω της οδού Τρίτης Σεπτεμβρίου ανεύρε σπουδαίαν συλλογήν εγγράφων των χρόνων της Επανάστασεως του 1821, πωληθέντων εκ του γενικού Λογιστηρίου, στο ίδιο, σελ. 95.

36. Στο ίδιο, σελ. 96.

37. Στο ίδιο, σελ. 278, αριθ. 1541, 25 Νοεμβρίου 1929, αριθ. 1581, 19 Σεπτεμβρίου 1930.

Μυκόνου, πρωτόκολλα της Εθνικής Χρηματιστικής Τράπεζας που είχε ιδρύσει ο Καποδίστριας κ.α.³⁸ Πολλοί είναι αυτοί που θέλουν τώρα να πουλήσουν αρχεία και μάλιστα να διαπραγματευθούν την τιμή τους. Αναφέραμε παραπάνω την περίπτωση του Περικλή Ζερλέντη κατέχων σπουδαιοτάτην συλλογήν ιστορικών εγγράφων των προ της Επανάστασεως του 1821 χρόνων, ήτοι σιγιλίων, επιστολών κλπ. Ο Διευθυντής θα ζητήσει ειδική πίστωση για να μεταβεί στη Σύρο και να διαπραγματευτεί την εξαγορά της συλλογής. Το θέμα θα επανέλθει το 1937.³⁹ Η οικογένεια του Ρήγα Παλαμήδη, εξέχοντος δημοσίου ανδρός, ήταν επίσης διατεθειμένη να πουλήσει στο κράτος τα αρχεία του.⁴⁰ Πολλοί δωρίζουν, όπως ο Θεοφάνης Κακριδής (έγγραφα Πάρου), ο Δούκας Βακάλογλους (αναφέρεται και ως Πακάλογλου), αλλά και ο ίδιος ο Διευθυντής των ΓΑΚ!⁴¹

Πρέπει να παρατηρήσουμε, επίσης, αναλύοντας λίγο παραπάνω τα πρακτικά της εικοστής εβδόμης συνεδρίας της Εφορείας, έγινε την 21 Ιουλίου του 1922, ότι στα καθήκοντα της Εφορείας εντάσσεται πλέον συστηματικά αυτό που θα ονομάζαμε σήμερα επιλογή και εκκαθάριση αρχείων. Καλείται δηλαδή η Εφορεία, να δώσει την κατά τον νόμο (άρθρο 12 του Νόμου του 1914) απαιτούμενη γνώμη για την εκποίηση δημοσίων αρχείων. Με άλλα λόγια είχε το καθήκον να εκπονήσει κριτήρια ιστορικότητας για τα υπό εκποίηση έγγραφα (χρονολογούνταν από το 1861). Τα συγκεκριμένα αιτήματα περί εκκαθάρισης, προέρχονταν από το Υπουργείο Θησαυρού και από τον Γενικό Επίτροπο της Επικρατείας στο Ελεγκτικό Συνέδριο. Και πράγματι το κάνει, λαμβάνοντας ως κριτήρια διατήρησης εγγράφων εκείνα που είχαν ενδιαφέρον για τη στατιστική (τελωνειακά βιβλία) και δίνοντας άδεια καταστροφή για δικαιολογητικά διαχειρίσεως τελωνείων, ταμείων και υποταμείων.⁴² Μια αρχή εκπόνησης κριτηρίων λοιπών, που θα γνωρίσει καλές και κακές τύχες και την οποία μπορεί να παρακολουθήσει κανείς σε όλα τα πρακτικά της Εφορείας, έως το έτος 1991 οπότε και η εκκαθάριση και η επιλογή επιτελούνται, βάσει κριτηρίων, από το Τμήμα Συγχρόνων Αρχείων και δεν απασχολούν την Εφορεία παρά εκτάκτως.

Μετά το 1922 πάντως, τις περισσότερες συνεδριάσεις της Εφορείας απασχολεί η συζήτηση των αιτημάτων εκκαθαρίσεων που φθάνουν από τις δημόσιες Υπηρεσίες. Η πρακτική αυτή εδραιώνει την ιστορική αντίληψη και τα κριτήρια των ιστορικών (αλλά αυτά υπόκεινταν συχνά στην υποκειμε-

38. Στο ίδιο, σελ. 96 και *Συνεδρία Εικοστή Πέμπτη*, 18 Οκτωβρίου 1921, στο ίδιο, 98.

39. *Συνεδρία 35^η*, 16 Ιουνίου 1937, στο ίδιο, σελ. 114.

40. Στο ίδιο, σελ. 97.

41. Στο ίδιο, σελ. 98.

42. *Συνεδρία Εικοστή Εβδόμη*, 21 Ιουλίου 1922, στο ίδιο, σελ. 101.

νικότητα) που συμμετέχουν στην Εφορεία των ΓΑΚ ως δομικό στοιχείο της ελληνικής αρχαιακής παράδοσης.

Το μεγάλο κενό 1924-1930

Η επόμενη συνεδρίαση της Εφορείας μετά από εκείνη την οποία χαρακτηρίσε το άσχημο ψυχολογικό κλίμα της 24^{ης} Νοεμβρίου του 1924 -είχε μάλιστα λάβει χώρα στην Αρχαιολογική Εταιρεία- συνεκλήθη την 25 Οκτωβρίου του 1930 στην έδρα των Γενικών Αρχείων του Κράτους, στη Σιναία Ακαδημία. Τα μέλη της Εφορείας είχαν δει τη θητεία τους να ανανεώνεται, το 1926, με απόφαση του Υπουργείου Θρησκευμάτων και Παιδείας (όπως είχε εντωμεταξύ μετονομαστεί)⁴³ αλλά πάντως δεν συγκαλείται ουδεμία συνεδρίαση έως το 1930. Έχουμε επομένως ένα δυσεξήγητο⁴⁴ κενό επτά ετών κατά το οποίο η Εφορεία δεν πραγματοποιεί καμία συνεδρίαση. Θα οριστεί μια νέα Εφορεία, τον Απρίλιο του 1930, χωρίς μάλιστα ουσιώδη μεταβολή των μελών της.⁴⁵ Η υπηρεσία πάντως εξακολούθησε να λειτουργεί, κρίνοντας από τα βιβλία πρωτοκόλλων της αλληλογραφίας της. Αν εξαιρέσουμε το πλήθος εγγράφων της που αφορά στη γραφειοκρατική λειτουργία της (θέρμανση, γραφική ύλη, στολές κλητήρων, δρύινο τραπέζι ταξινόμων, διορισμοί ή απολύσεις κλητήρων, στρατολογική κατάσταση υπαλλήλων κ.α.) από αρχειονομική άποψη τα θέματα που την απασχόλησαν ήταν κυρίως οι χώροι,⁴⁶ η συχνή επικοινωνία με άλλες δημόσιες υπηρεσίες⁴⁷ και ιδιώτες για την παροχή αντιγράφων, η επέκτασή της στην

43. Πρωτόκολλον, ΒΓΑΚ 12, σελ. 264, αριθ. 1389, απόφαση 28 Οκτωβρίου 1926, έγγραφο κοινοποίησης στα ΓΑΚ, 27 Δεκεμβρίου 1926 (εισήχθη 2 Ιανουαρίου 1927): μέλη Σ. Μενάρδος, Μιχ. Βολωνάκης, Ι. Καλλιτσουνάκης, Δ. Παππούλιας, Κωνστ. Ράλλης, Κ. Βαρβαρέσος.

44. Κατά τον κανονισμό λειτουργίας των ΓΑΚ του 1916, η Εφορεία έπρεπε να συνεδριάζει τακτικώς μεν εντός του πρώτου δεκαπενθημέρου εκάστου δευτέρου μηνός, εκτάκτως δε οσάκις κρίνη αναγκαίον ο πρόεδρος. ΒΔ της 20-2-1916/12-3-1916, *Περί κανονισμού της υπηρεσίας των Γενικών Αρχείων του Κράτους*, ΒΓΑΚ 12, σελ. 342.

45. Πρωτόκολλον, ΒΓΑΚ 12, σελ. 280, αριθ. 1562, 3 Απριλίου 1930 (εισήχθη 8 Απριλίου). Το μόνο νέο μέλος είναι ο Εμ. Πεζόπουλος που αντικαθιστά τον Σ. Μενάρδο. Η θητεία αυτής της Εφορείας θα λήξει το 1933 βλ. Πρωτόκολλον, ΒΓΑΚ 13, σελ. 85, αριθ. 1727, 29 Νοεμβρίου 1933 όπου προτείνεται η ανανέωση της θητείας να ξεκινήσει από 1^{ης} Ιανουαρίου 1934. Στο ίδιο, αριθ. 1747, διορισμός της νέας Εφορείας με διάταγμα της 26^{ης} Δεκεμβρίου 1933 για μια τριετία.

46. Η Υπηρεσία φαίνεται να αγιαστρώνεται στα υπόγεια της Σιναίας Ακαδημίας και να προσπαθεί να συγκεντρώσει εκεί τα αρχεία που είχε σε αποθηκευτικούς χώρους, βλ. Πρωτόκολλον, ΒΓΑΚ 12, σελ. 253, αριθ. 1282, 30 Σεπτεμβρίου 1925, αριθ. 1417.

47. Συνήθως ζητούν υπηρεσιακούς φακέλλους που έχουν κατατεθεί, βλ. Πρωτόκολλον, ΒΓΑΚ 12, σελ. 251, αριθ. 1258, βεβαιώσεις προϋπηρεσίας από το Υπουργείο Στρατιωτικών,

περιφέρεια (ίδρυση π.χ. του Αρχείου Σπετσών⁴⁸), σποραδικές αποστολές ιστορικών εγγράφων από υπηρεσίες⁴⁹ ή από ιδιώτες,⁵⁰ αιτήσεις για εκκαθαρίσεις διοικητικών αρχείων,⁵¹ η ανακίνηση και εντέλει η απόκτηση του αρχείου Μαυροκορδάτου,⁵² ο διορισμός του Διευθυντού ως μόνιμου μέλους της επιτροπής εκκαθαρίσεων των αρχείων του Υπουργείου Οικονομικών⁵³ (ένας θεσμός που δεν φαίνεται, δυστυχώς, να είχε συνέχεια), η κατάργηση του Αρχαιοφυλακείου Κυθήρων και η ενσωμάτωσή του στα Γενικά Αρχεία του Κράτους,⁵⁴ αιτήματα συλλόγων για απόκτηση δημοσίων αρχείων,⁵⁵ η άδεια μετάβασης του Διευθυντή στην Αγγλία και η κατάθεση δημοσίων αρχείων στα ΓΑΚ.⁵⁶

Κρίνοντας απ' αυτές τις δραστηριότητες θα τείναμε να αποδώσουμε το ρυθμό των συνεδριάσεων της Εφορείας αυτήν την περίοδο στα λίγα σχετικά θέματα που απευθύνονταν στις αρμοδιότητές της. Οι πιστώσεις για την αγορά αρχαιικού υλικού, για την οποία η γνώμη της ήταν απαραίτητη, είχαν μειωθεί και τα σχετικά με την εκκαθάριση αρχαιικού υλικού αιτήματα, για την οποία επίσης απαιτούνταν η γνώμη της, ήταν λίγα. Προκαλεί, ωστόσο, απορίες το γεγονός ότι θέματα όπως η ίδρυση του Αρχείου Σπετσών και της Βέροιας, η κατάργηση του Αρχαιοφυλακείου Κυθήρων, δεν ήλθαν προς

στο ίδιο, σελ. 256, αριθ. 1313. Τίτλους ιδιοκτησίας, στο ίδιο, σελ. 260, αριθ. 1347, 1356. Νοταριακές πράξεις, αριθ. 1583.

48. *Πρωτόκολλον*, ΒΓΑΚ 12, σελ. 248, αριθ. 1230, 10 Φεβρουαρίου 1925 (εισήχθη 18 Φεβρουαρίου). *Ανακοινού ότι ιδρύθη δια Προεδρικού διατάγματος Τοπικών Ιστορικών Αρχείων εν Σπέτσαις*, 49. Στο ίδιο, σελ. 257, αριθ. 1323, 1331, 1481.

50. Στο ίδιο, σελ. 261, αριθ. 1365, 29 Ιουνίου 1926. Στρατηγός Δούκας Πακάλογλους, αρχείο του πάππου του Κωνσταντίνου Δούκα. Στο ίδιο, σελ. 263, αριθ. 1381, αρχείο Εμμανουήλ Αντωνιάδου Κρητός, αγωνιστού και εκδότη της «Αθηνάς». Αλλά και δωρεά του ίδιου του Προέδρου της Εφορείας, Δ. Παππούλια, στο ίδιο, αριθ. 1385, δωρεά 224 εγγράφων *ων τα πλείστα αναφέρονται εις δικαστικές υποθέσεις της βασιλείσης Αμαλίας, αρχείο δικηγόρου Μπαλάνου*.

51. Στο ίδιο, σελ. 261, αριθ. 1360, 11 Ιουνίου 1926, έγγραφο του Υπουργείου Οικονομικών. Αλλά ο αριθμός τέτοιων αιτημάτων είναι μικρός.

52. Στο ίδιο, σελ. 264, αριθ. 1396, 31 Ιανουαρίου 1927, Υπουργείον Θρησκευμάτων, *ινα παρευρεθή ο Διευθυντής εις την οικίαν Μπαλατζή την 1 Φεβρουαρίου προς εξέτασιν του αρχείου Μαυροκορδάτου*. Επίσης αριθ. 1543.

53. Στο ίδιο, σελ. 265, αριθ. 1401, 8 Φεβρουαρίου 1927.

54. Στο ίδιο, σελ. 265, αριθ. 1408, 2 Μαρτίου 1927, αριθ. 1413, 1414, 1415. Με το τελευταίο αυτό έγγραφο προτείνεται να μην μεταφερθεί το αρχείο στα ΓΑΚ αλλά να παραμείνει στο νησί αποκτώντας καθεστώς ανάλογο με αυτό του Ιστορικού Αρχείου Ύδρας.

55. Στο ίδιο, σελ. 268, αριθ. 1439, 3 Σεπτεμβρίου 1927, αίτηση του Συλλόγου *Μοναστηριωτών και των πέριξ η «Ελπίς» εν Φλωρίνη*.

56. Στο ίδιο, σελ. 279, αριθ. 1551, 23 Ιανουαρίου, συγκρότηση επιτροπής προς καταμέτρηση και παράδοση εις τα Γενικά Αρχεία του Κράτους των αρχείων του Υπουργείου Στρατιωτικών των ετών 1866 έως 1875. Στο ίδιο, αριθ. 1555, 2 Φεβρουαρίου 1930, Υπουργείον Εσωτερικών, πρακτικά υπουργικού Συμβουλίου από 26 Οκτωβρίου 1887 μέχρι 22 Νοεμβρίου 1888.

συζήτηση στην Εφορεία και φαίνεται να τα αντιμετωπίζει μόνος του ο Διευθυντής όπως βρέθηκε να αντιμετωπίζει μόνος του, χωρίς αποτέλεσμα άλλωστε, την έλλειψη χώρων και πιστώσεων.⁵⁷

Η κόπωση 1931-1937

Η Εφορεία που είχε διοριστεί τον Απρίλιο του 1930 συνεδρίασε για πρώτη φορά τον Οκτώβριο του ίδιου χρόνου και για δεύτερη τον Νοέμβριο, με μοναδικό αντικείμενο τα αιτήματα εκκαθαρίσεων αρχείων που είχαν εντωμεταξύ εισαχθεί⁵⁸ ενώ από την άποψη της υποδομής τα ΓΑΚ βρίσκονται πια σε αδυναμία να παραλαμβάνουν νέα αρχεία⁵⁹ καθόσον, αντιθέτως, ο ρυθμός επικοινωνίας με τις δημόσιες υπηρεσίες για την παραλαβή και την εκκαθάριση των αρχείων τους αυξάνεται, και ο ρόλος των ΓΑΚ γίνεται πλέον αντιληπτός από τη Δημόσια Διοίκηση.⁶⁰ Πληθαίνουν τα αιτήματα τόσο των κεντρικών υπηρεσιών όσο και των νομαρχιακών ή των δημοτικών για την εξασφάλιση των παλαιών αρχείων τους,⁶¹ το ερευνητικό κοινό αρχίζει να προσέρχεται στα ΓΑΚ⁶² και τίθεται, έτσι, για πρώτη φορά τον Μάρτιο του 1934 το ζήτημα της πρόσβασης στα αρχεία. Αλλά ποιά πρόσβαση να δοθεί σε αταξινόμητα αρχεία, στοιβαγμένα σε αποθήκες; Ο Διευθυντής αναγκάζεται να αρνείται

57. Στο ίδιο, σελ. 283, αριθ. 1591.

58. *Συνεδρία Τριακοστή*, 25 Οκτωβρίου 1930, ΒΓΑΚ 12, σελ. 105-106, και *Συνεδρία Τριακοστή Πρώτη*, 12 Νοεμβρίου 1930, στο ίδιο, σελ. 106-107.

59. *Πρωτόκολλον*, ΒΓΑΚ 13, σελ. 75, αριθ. 1646, *Προς το Υπουργείον Εσωτερικών. Δεν υπάρχει πλέον χώρος προς εισαγωγήν εγγράφων εις τα αποθήκας των Γενικών Αρχείων.*

60. *Πρωτόκολλον*, ΒΓΑΚ 12, σελ. 282, αριθ. 1580, 1587, ΒΓΑΚ 13, σελ. 72, αριθ. 1625, σελ. 73, αριθ. 1629, 1633, 1635, 1638, 1641, 1647, 1651 και *passim*.

61. *Πρωτόκολλον*, στο ίδιο, σελ. 98, αριθ. 1846, 1847, αλληλογραφία για τα αρχεία του Νομομηχανικού Τριπόλεως, Υπουργείο Συντονισμού για τα αρχεία από το 1880. Επιλέγεται η λύση της εκκαθάρισης με τη βοήθεια ενός φιλολόγου του γυμνασίου Τριπόλεως και η κατάθεση των διατηρημένων στον Δήμο ώστε να ιδρυθεί εν καιρώ Τοπικό Αρχείο. Ορίζεται μάλιστα και σχετική επιτροπή, στο ίδιο, αριθ. 1851, 1852. Άλλο αίτημα εκκαθάρισεως από τη Νομαρχία Αρκαδίας τον Οκτώβριο του 1936, στο ίδιο, σελ. 105, αριθ. 1932. Στο ίδιο, σελ. 103, αριθ. 1914, αίτηση εκκαθάρισης αρχείων από τον Δήμο Στυλίδας της 27^{ης} Μαΐου 1936. Του Αρχηγείου της Αστυνομίας Πόλεων, στο ίδιο, σελ. 106, αριθ. 1945, 2 Δεκεμβρίου 1936, στην οποία δίδεται άδεια καταστροφής στα προτεινόμενα έγγραφα.

62. *Πρωτόκολλον*, ΒΓΑΚ 13, σελ. 88, αριθ. 1757, 3 Μαρτίου 1934, έγγραφο του Υπουργείου Παιδείας με το οποίο απαιτεί από την Εφορεία να συντάξει εσωτερικό κανονισμό *χάριν των προσερχομένων*. Πρώτη σχετική αίτηση στο ίδιο, αριθ. 1760, 10 Μαρτίου, που εισάγεται μέσω του Εφόρου της Ε' Εφορίας αρχαιοτήτων για λογαριασμό του αρχιμανδρίτη Γερμανού Σταμούλακου από το Αιτωλικό.

την πρόσβαση σε αρχεία που βρίσκονται εις σωρούς ογκώδεις, ακατάτακτα δια την έλλειψιν χώρου. Οι πιστώσεις δε για την αγορά ιστορικών εγγράφων ήταν κομμένες⁶³ και εξακολουθεί να μην υπάρχει κατάλληλο κτήριο.⁶⁴

Οι συνεδριάσεις της Εφορείας θα επαναληφθούν μόνο το 1934, τον Μάρτιο⁶⁵ και όπως τόνιζε ο Βλαχογιάννης, παραμονές της επετείου του '21, την 24 Μαρτίου 1934: *αδύνατον να νοηθή υπηρεσία Γεν. Αρχείων κανονικώς λειτουργούσα άνευ ιδίου καταστήματος ευρυχώρου, προς τον σκοπόν διεσκευασμένου και προστατευμένου από τους κινδύνους του πυρός και της υγρασίας*. Καταλαβαίνουμε και την ματαίωση την οποία αισθανόταν. Η μεγάλη προσδοκία, τα εθνικά αρχεία, φαινόταν μακρυνή και απραγματοποίητη.

Αναζητήθηκαν λύσεις, αποφασίστηκε ο Πρόεδρος της Εφορείας, ήταν ο Μ. Βολωνάκης, να κάνει μια παράσταση στο Υπουργείο.

Σχεδόν ένα χρόνο αργότερα τον Φεβρουάριο του 1935, στην 33^η συνεδρίαση, με αντικείμενο την εκλογή του νέου Γραμματέως, σε αντικατάσταση του Φ. Ν. Πολίτη που είχε πεθάνει,⁶⁶ το μεγάλο πρόβλημα δεν είχε λυθεί. Ουδενίς άλλη συνεδρίαση μέχρι τον Μάιο του 1937.

Διονύσιος Ζακυθηνός, ο άνθρωπος της δύσκολης περιόδου 1937-1946

Η εποχή του Γ. Βλαχογιάννη και του δικού του αρχειακού εθνικού οράματος είχε τελειώσει. Ανεπαίσθητα και μέσα στην ρουτίνα μια υπηρεσίας που λειτουργούσε κουρασμένη, με αραιές συνεδριάσεις της Εφορείας. Χωρίς πιστώσεις, χωρίς κτήριο.

Τον Ιανουάριο του 1937 εκδίδεται ένας αναγκαστικός νόμος που προσθέτει στα Γενικά Αρχεία του Κράτους ακόμα μια οργανική θέση επιστημονικού προσωπικού, αυτή του Υποδιευθυντή, με την πρόβλεψη ότι σε περίπτωση αποχώρησης του Διευθυντή *δι' οιονδήποτε λόγον*, ο Υποδιευθυντής *προάγεται εις Διευθυντήν των Γενικών Αρχείων, ανεξαρτήτως χρόνου υπηρεσίας*.⁶⁷ Διαβάζοντας το κείμενο του εν λόγω νόμου φαίνεται, δεδομένων των απαιτούμενων προσόντων, πως το πρόσωπο είχε προεπιλεγεί: *Ως Υποδιευ-*

63. Στο ίδιο, σελ. 97, αριθ. 1841, 18 Μαΐου 1935. Πάντως σύμφωνα με τον κανονισμό λειτουργίας της Υπηρεσίας προβλεπόταν μια διαδικασία πρόσβασης στα αρχεία των ΓΑΚ, βλ. ΒΓΑΚ 12, σελ. 346: *Περί αναγνωστηρίου και βιβλιοθήκης*.

64. ΒΓΑΚ 13, σελ. 100, αριθ. 1878, 3 Δεκεμβρίου 1935.

65. *Συνεδρία 32^η*, 24 Μαρτίου 1934, ΒΓΑΚ, 12, σελ. 107.

66. Στο ίδιο, σελ. 109. Εκλέγεται ο Ε. Πρωτοψάλτης.

67. ΑΝ 444/1937, 20 Ιανουαρίου 1937, ΒΓΑΚ 12, σελ. 302-303.

θυντής ... ορίζεται δια Β.Δ. πτυχιούχος της Φιλοσοφικής Σχολής του Εθνικού Πανεπιστημίου εκπαιδευθείς και εν Ευρώπη, τυχών Πανεπιστημιακού διπλώματος και δημοσιεύσας μελέτας ιστορικού περιεχομένου.

Ο διορισμός του Διονυσίου Ζακυθηνού ως Υποδιευθυντή των ΓΑΚ που έγινε με βασιλικό διάταγμα στις 22 Φεβρουαρίου του 1937, ανακοινώθηκε την ίδια μέρα στην υπηρεσία, ενώ ο συνηθισμένος χρόνος διακίνησης της αλληλογραφίας από το Υπουργείο έφθανε και ξεπερνούσε τις τρεις μέρες.⁶⁸ Το γνώριζε άραγε ο Βλαχογιάννης ότι στο εξής τις αρμοδιότητές του θα μοιραζόταν με κάποιον άλλο; Μερικά χρόνια αργότερα ο ίδιος ο Δ. Ζακυθηνός που έπαιρνε τώρα αυτή τη θέση, θα αρνούνταν κατηγορηματικά την ανάγκη ύπαρξης υποδιευθυντή στην υπηρεσία.⁶⁹ Είχε ζητηθεί η γνώμη του Βλαχογιάννη από το Υπουργείο; Μάλλον όχι, και δεν μπορούμε να αποκλείσουμε ότι η αίτηση παραίτησής του που θα κατατεθεί μερικούς μήνες αργότερα δεν ήταν άσχετη με αυτήν την εξέλιξη.

Από αυτό το σημείο και μετά, ωστόσο, η Εφορεία αρχίζει να συνεδριάζει με κανονικότερους αν όχι και με εντατικούς ρυθμούς, συγκρίνοντάς τους με τη σπανιότητα των συνεδριάσεων μετά το 1922.

Η πρώτη μάλιστα συνεδρίαση παρουσία του Δ. Ζακυθηνού και με ανανεωμένα τα μέλη της,⁷⁰ έχει από την πλευρά του Βλαχογιάννη χαρακτήρα απολογητικό: κάνει το ιστορικό της υπηρεσίας από της ιδρύσεώς της και φυσικά αναφέρεται στα δύο μεγάλα της προβλήματα, του χώρου και των πιστώσεων. Αναφέρεται στην μεγάλη του και τραυματική εμπειρία, που υπήρξε και η αφορμή της ίδρυσης των κρατικών αρχείων, στην εκποίηση δηλαδή των αρχείων του Ελεγκτικού συνεδρίου,⁷¹ στα προβλήματα αποθήκευσης, στην απόκτηση των αρχείων Μαυροκορδάτου και μέρους των αρχείων των Ανακτόρων. Η αναφορά του στα τελευταία⁷² έχει αξία ανθολογίου αρχαικής εμπειρίας: *Κατά την κατάλυσιν της Βασιλείας, την γενομένην το 1924 και την βιαίαν εκκένωσιν των Παλαιών Ανακτόρων ο Διευθυντής ανεύρεν εντός αιθούσης διεσπαρμένον επί του εδάφους και εις χειρίστην κατάστασιν το πολυτιμότεον αρχείον του αιμνήστου Βασιλέως Γεωργίου του Α΄, το οποίον κατόπιν συντόνων προσπαθειών παρέλαβε και εφύλαξεν εις τας αποθήκας των Γεν. Αρχείων.*

68. Πρωτόκολλον, ΒΓΑΚ 13, σελ. 108, αριθ. 1967, 22 Φεβρουαρίου, 1937, Υπουργείο Παιδείας, εισήχθη 22 Φεβρουαρίου.

69. Συνεδρία 57^η, 25 Μαΐου 1943, ΒΓΑΚ 13, σελ. 166-167.

70. Συνεδρία 34^η, 18 Μαΐου 1937, ΒΓΑΚ 12, σελ. 110-112: Παρόντες οι Αντώνιος Κεραμόπουλος, Φαίδων Κουκουλής, Θρ. Πετιμεζάς, Ηλίας Αναστασιάδης, Ξενοφών Ζολώτας.

71. Βλ. εδώ το Κεφάλαιο *Η Στιγμή Βλαχογιάννη*.

72. ΒΓΑΚ 12, σελ. 111-112.

Κλείνουν εκκρεμείς υποθέσεις όπως η αγορά του αρχείου Ζερλέντη,⁷³ η Εφορεία επιλαμβάνεται ξανά των εκκαθαρίσεων, ξαναδίνοντας στον Διευθυντή ρόλο εισηγητού,⁷⁴ και αποφασίζεται μια έκθεση πεπραγμένων για όλη την περίοδο κατά την οποία λειτουργούσε η υπηρεσία, με πρόθεση τη δημοσίευση της.⁷⁵ Η πρόταση ήταν του ίδιου του Βλαχογιάννη. Είχε άραγε την πρόθεση να αποχωρήσει και ζητούσε με αυτόν τον τρόπο την ευκαιρία να απολογηθεί για ολόκληρη τη δράση του; Στην επόμενη συνεδρίαση,⁷⁶ πάντως, την 9^η Δεκεμβρίου του 1937, δεν θα είναι παρών, είχε υποβάλει αμετάκλητη αίτηση παραίτησης⁷⁷ την 5 Οκτωβρίου του 1937. Εξαιρείται η δράση του και αποφασίζεται η ανάρτηση της φωτογραφίας του στο γραφείο των Γενικών Αρχείων. Αποφασίζεται να αγοραστεί η προσωπική του συλλογή εγγράφων της Επανάστασης και της Τουρκοκρατίας.

Κατά τ' άλλα ο νέος Διευθυντής είχε ετοιμάσει το δικό του σχέδιο δράσης (προφανώς είχε την πλήρη κάλυψη της πολιτικής ηγεσίας και είχε ετοιμαστεί χωρίς ο Γ. Βλαχογιάννης να το γνωρίζει) το οποίο παρουσιάζει στην ίδια συνεδρίαση: ταξινόμηση του αρχείου Αγώνος, ταξινόμηση των αρχείων τη περιόδου Καποδίστρια· αναδιοργάνωση των επαρχιακών Αρχαιοφυλακείων (είχε μόλις επιστρέψει από μια επιθέωση των Αρχαιοφυλακείων της Επτανήσου) και κυρίως, είχε ετοιμάσει ένα νέο σχέδιο νόμου⁷⁸ που φαίνεται πως η Εφορεία του εγκρίνει κατά τη διάρκεια της ίδιας συνεδρίασης η οποία δεν ξέπερασε την μια ώρα.⁷⁹ Οι αποφάσεις φαίνεται να είχαν ληφθεί από πριν.

Η Εφορεία συνεδριάζει ξανά στις 13 Δεκεμβρίου και ξαναβρίσκει τους παλαιούς εντατικούς ρυθμούς της: εξοπλισμοί του κτηρίου, αγορά αρχείων,⁸⁰ εκκαθαρίσεις δημοσίων αρχείων,⁸¹ έντονη εξαγωγή των δραστηριοτήτων της

73. *Συνεδρία 35^η*, 16 Ιουνίου 1937, στο ίδιο, σελ. 113-114.

74. Στο ίδιο, σελ. 113.

75. Στο ίδιο, σελ. 114.

76. *Συνεδρία 36^η*, 9 Δεκεμβρίου 1937, στο ίδιο, σελ. 114-115.

77. *Πρωτόκολλον*, ΒΓΑΚ 13, σελ. 120, αριθ. 2106, 5 Οκτωβρίου 1937.

78. Πρόκειται για τον μετέπειτα ΑΝ 2027/39, ΦΕΚ Α', 448, 19-10-1939.

79. ΒΓΑΚ 12, σελ. 114-115, η συνεδρίαση είχε αρχίσει στις 12 μ.μ. και τελείωσε την 1 μ.μ.

80. Σχεδόν σε όλες τις συνεδριάσεις της περιόδου, αποφασίζεται ή συζητείται η αγορά αρχείων από ιδιώτες. Η αγορά αρχείων είχε καταστεί ευκολότερη εξαιτίας μιας ετήσιας χορηγίας του Ταμείου Εκπαιδευτηρίων, Γραμμάτων και Καλών Τεχνών, βλ. *Συνεδρία τεσσαρακοστή εβδόμη*, 19 Απριλίου 1939, ΒΓΑΚ 13, σελ. 144 και *Συνεδρία 60*, 9 Σεπτεμβρίου 1943, στο ίδιο, σελ. 179 και 184-185, για την αγορά της συλλογής Μάμουκα από την ιδιοκτήτρια Ελένη Αναγνωστοπούλου.

81. Εκτός των εκκαθαρίσεων που ήταν σε εκκρεμότητα, όπως π.χ. των αρχείων της Αστυνομίας Πόλεων, διενεργούνται συστηματικά εκκαθαρίσεις και επιλογές αφού προηγουμένως μεταβεί επιτόπου μετά από αίτημα της ενδιαφερόμενης υπηρεσίας ένας ταξινόμος των ΓΑΚ που εισηγείται στη συνέχεια στον Διευθυντή και αυτός στην Εφορεία, βλ. *Συνεδρία Τεσσα-*

στα αρχεία της περιφέρειας, ειδικά σε αυτά της Επτανήσου αλλά και της Σάμου και της Κρήτης⁸² καθώς και στο Τουρκικό Αρχείο Ηρακλείου⁸³ (ο οργανισμός του Ιστορικού Αρχείου Κρήτης είναι αντικείμενο πολλών συζητήσεων στην Εφορεία).⁸⁴ Επιθεωρείται ο νομός Λακωνίας και τα αρχεία των μονών Ζερμπίτσας και Αγίων Τεσσαράκοντα και προτάθηκε η ίδρυση Ιστορικού Αρχείου στη Σπάρτη,⁸⁵ λαμβάνεται πρωτοβουλία για την ίδρυση του Αρχείου Χίου.⁸⁶ Αντιμετωπίζεται η ανάγκη να ιδρυθούν αρχεία στη Μακεδονία,⁸⁷ στην Κοζάνη και στη Θεσσαλονίκη,⁸⁸ στη Δημητσάνα,⁸⁹ στη Νάξο⁹⁰ ενώ η ανάγκη επο-

ρακοστή Ενάτη, 22 δεκεμβρίου 1939, ΒΓΑΚ 13, σελ. 146. *Συνεδρία Πεντηκοστή Δευτέρα*, 12 μαρτίου 1942, στο ίδιο, σελ. 152-153. Σ'αυτήν την εκκαθάριση που αφορούσε τα αρχεία των ΤΤΤ, και της οποίας την αυτοψία διενεργεί ο γραμματέας των ΓΑΚ, Ε. Πρωτοψάλτης, διαπιστώνουμε ότι τα κριτήρια διατηρήσεως ιστορικών εγγράφων είναι εξαιρετικά στενά αφού αποφασίζεται η καταστροφή υλικού που σήμερα θα ήταν αδιανόητο να καταστραφούν όπως τα *λαθρόβια έντυπα, άτινα κατάσχεονται υπό της ταχυδρομικής υπηρεσίας ως στρεφόμενα κατά της ασφαλείας του κράτους, και αντίγραφα των καθ' άπαν το κράτος διαμειβομένων τηλεγραφημάτων μεταξύ ιδιωτών*. Βλ. επίσης *Συνεδρία 62*, 21 Δεκεμβρίου 1943, στο ίδιο σελ. 182-184.

82. *Συνεδρία 39^η*, 14 Απριλίου 1938, ΒΓΑΚ 13, σελ. 134 και *Συνεδρία 40^η*, 7 Ιουνίου 1938, στο ίδιο, σελ. 134-135.

83. *Συνεδρία Τεσσαρακοστή Έκτη*, 19 Ιανουαρίου 1939, στο ίδιο, σελ. 142, και *Συνεδρία Πεντηκοστή*, 9 Μαΐου 1940, ΒΓΑΚ 13, σελ. 149 όπου παρά τη πρόταση του Διευθυντή να ιδρυθεί Μόνιμο Τοπικό Αρχείο στο Ηράκλειο, ο εκπρόσωπος του Υπουργείου Ν. Άγγελος προβάλλει το φόβο «ταραχής» στην Κρήτη λόγω της ιδρύσεως και νέου Αρχείου. Το θέμα έτσι αναβάλλεται. Θα συζητηθεί ξανά στην 64η *Συνεδρία* της 3^{ης} Ιουνίου 1944, όπου και πλήρες ιστορικό των αρχείων στην Κρήτη, αλλά αυτή τη φορά με γνώμη του Σ. Κουγέα η εισήγηση είναι αρνητική. Μπορούμε να υποθέσουμε βάσιμα ότι τον είχε επηρεάσει ο βυζαντινολόγος, Ν. Τωμαδάκης, Διευθυντής τότε του Ιστορικού Αρχείου Κρήτης, ο οποίος ούτως ή άλλως είχε καταθέσει αρνητική εισήγηση τονίζοντας εκτός των άλλων ότι το ζήτημα περιπλέκεται έτι μάλλον ένεκα εκ της υφισταμένης μεταξύ των δύο κρητικών πόλεων Χανίων και Ηρακλείου παλαιάς αμίλλης...

84. *Συνεδρία 40^η και 41^η*, στο ίδιο, σελ. 134, 137 και *Συνεδρία 55^η*, 22 Αυγούστου 1942, στο ίδιο, σελ. 161.

85. *Συνεδρία Τεσσαρακοστή Ογδόη*, 11 Δεκεμβρίου 1939, ΒΓΑΚ 13, σελ. 145 και *Συνεδρία Πεντηκοστή Πρώτη*, 16 Μαΐου 1940, στο ίδιο σελ. 150.

86. *Συνεδρία 48^η*, 11 Δεκεμβρίου 1939, ΒΓΑΚ 13, σελ. 145.

87. *Συνεδρία Πεντηκοστή Δευτέρα*, 12 Μαρτίου 1942, ΒΓΑΚ 13, σελ. 153, συζήτηση σχετική με την Κοζάνη κατόπιν μελέτης των εργασιών του παλαιογράφου Αντωνίου Σιγάλα, βλ. Α. Σιγάλας, *Από την πνευματική ζωή των Ελληνικών Κοινοτήτων της Μακεδονίας. Α' Αρχεία και Βιβλιοθήκαι Δυτικής Μακεδονίας*, Θεσσαλονίκη, 1939. Για τη βιβλιογραφία και την τύχη των Μακεδονικών συλλογών βλ. Καραπιδάκης, «Βιβλιογραφία», ο.π., σελ. 87-89.

88. *Συνεδρία 56*, 10 Απριλίου 1943, στο ίδιο, σελ. 165. Το σχέδιο αφορούσε τη Μακεδονία και τη Θράκη. *Συνεδρία 58*, 19 Ιουνίου 1943, στο ίδιο, σελ. 169. Απόφαση ίδρυσης Ιστορικών Αρχείων Μακεδονίας κατά τη 59^η *Συνεδρία* της 26^{ης} Ιουνίου 1943, στο ίδιο, σελ. 172-178.

89. Στο ίδιο, σελ. 154.

90. *Συνεδρία 67^η*, 30 Ιουλίου 1945, στο ίδιο, σελ. 191-192, η σχετική αλληλογραφία είχε ξεκινήσει με «εξέχοντες πολίτες της Νάξου» από τον Μάρτιο του 1940.

πτείας των αρχειακών αποθεμάτων φθάνει μέχρι τα αρχεία των μονών του Αγίου Όρους⁹¹ και την Ιερά Σύνοδο, και εκπονείται ένα πλήρες πρόγραμμα σχετικών επιθεωρήσεων. Η Εκκλησία και οι μονές θα αντιδράσουν.⁹² Οι επιθεωρήσεις δεν γίνονται πάντα χωρίς εντάσεις όπως συνέβη με το Αρχαιοφυλακείο Ιθάκης του οποίου η προϊσταμένη διαμαρτυρήθηκε στο Υπουργείο Εσωτερικών⁹³ εναντίον του Διευθυντή των ΓΑΚ, αλλά θα διατηρηθεί η σαφής βούληση να επισημανθεί και να ελεγχθεί⁹⁴ ο αρχειακός πλούτος σε ολόκληρη τη χώρα.⁹⁵

Η κατοχική περίοδος υποχρέωσε την υπηρεσία να κρύψει ορισμένες συλλογές σε διάφορα καταφύγια, εκτός των άλλων και στην Τράπεζα της Ελλάδας, των οποίων η ανάσυρση θα αρχίσει μετά την απελευθέρωση και θα είναι αργή.⁹⁶

Και αν το πρόβλημα της στέγασης δεν είχε λυθεί,⁹⁷ είχε τουλάχιστον ληφθεί μέριμνα για την προσωρινή αποθήκευση, μια μέριμνα που σε μεγάλο βαθμό λαμβάνεται και σήμερα: *ορίζονται συμπληρωματικά αποθήκαι εις κενούς χώρους δημοσίων κτηρίων, είτε εν ανάγκη εις ιδιωτικά οικήματα επινοικίων προς φύλαξιν των αρχειακών συλλογών.*⁹⁸

Αν η περίοδος του Γ. Βλαχογιάννη ήταν ταυτισμένη με τις δικές του εξαιρετικές ιστοριοδιφικές και συλλεκτικές ικανότητες, η περίοδος του Δ. Ζακυθηνού είναι αυτή ενός επαγγελματία ιστορικού, προσηλωμένου στη σημασία της υπηρεσίας και στην αξία της οργάνωσης.

91. Συνεδρία 53^η της 21^{ης} Μαρτίου 1942, ΒΓΑΚ 13, σελ. 156-157, Συνεδρία 56, 10 Απριλίου 1943, στο ίδιο, σελ. 164. Το σχέδιο αυτό του Δ. Ζακυθηνού θα συνεχιστεί πολύ αργότερα και με άλλη μορφή, μέσω του Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών, βλ. Ν. Καραπιδάκης, «Βιβλιογραφία», ο.π., σελ. 81-85, 90-94. Από τη δραστηριότητά του ως Διευθυντής φαίνεται ότι ο Ζακυθηνός άντλησε πολλές εργασίες, βλ. στο ίδιο, σελ. 88 και 91 για τις Κυκλάδες, σελ. 92 για την Κρήτη.

92. Συνεδρία 57^η, 25 Μαΐου 1943, ΒΓΑΚ 13, σελ. 168.

93. Συνεδρία 38^η, 22 Φεβρουαρίου 1938, στο ίδιο, σελ. 132.

94. Από αυτήν την άποψη είναι χαρακτηριστική η αγωνία που κατατίθεται στην εισηγητική έκθεση του Ν. 33/1943, ΒΓΑΚ 12, σελ. 317: *Κατά την ανώμαλον περίοδον, ην διατρέχομεν, επετάθη επικινδύνως η εμπορία ιστορικών εγγράφων εν Ελλάδι μεταξύ ιδιωτών.*

95. Στο ίδιο, σελ. 133, εγκύκλιος προς Μητροπολίτας, Γενικούς Διοικητάς, Νομάρχας, Προέδρους Κοινοτήτων κ.α, όπως πληροφορήσωσιν ημάς περί των εν Επαρχίαις συλλογών ιστορικών εγγράφων και αρχείων και όπως υποδείξωσιν εις τους επιθυμούντας να πωλήσωσιν τιαυτά έγγραφα, ίνα απευθύνωνται εις τα Γενικά Αρχεία του Κράτους.

96. Συνεδρία 70^η, 27 Φεβρουαρίου 1946, στο ίδιο, σελ. 199.

97. Ψηφίζεται, ωστόσο, ο ΑΝ 1451/38, ΦΕΚ 415, 2 Νοεμβρίου 1938, *Περί ανεγέρσεως κτηρίου προς στέγασιν των Κεντρικών Υπηρεσιών του Υπουργείου Οικονομικών και του Ελεγκτικού Συνεδρίου και περί εκκαθαρίσεως των αρχείων των υπηρεσιών τούτων*, στο άρθρο 6 του οποίου προβλέπεται ότι μια πτέρυγα του υπό ανέγερση κτηρίου θα μπορούσε να διατεθεί στα ΓΑΚ.

98. Άρθρο 10 του Ν. 33/1943, *Περί τροποποιήσεως και συμπληρώσεως διατάξεων του ΑΝ 2027/1939*, βλ. ΒΓΑΚ 12, σελ. 321.

Απολογισμός; Ο Δ. Ζακυθινός μια από τις πιο δύσκολες και έκρυθμες περιόδους καταφέρνει να διευρύνει το κύρος των Γενικών Αρχείων του Κράτους, να επικαιροποιήσει τον νόμο τους, να υπερακοντίσει τις αρμοδιότητές τους, να διατηρήσει τον ρόλο τους ως ενδιάμεσου των δημοσίων υπηρεσιών και της ιστορίας. Αρνητικός απολογισμός; Το πρόβλημα της στέγασης δεν λύθηκε ούτε τότε. Επίσης, με τα σημερινά τουλάχιστον κριτήρια, ο τρόπος επιλογής των προς διατήρηση εγγράφων που δείχνει μια περιοριστική αντίληψη για το ιστορικό ενδιαφέρον που θα συνεχιστεί και την επόμενη περίοδο.

Ν. Β. Τωμαδάκης, τριετία 1947-1949

Ο Ε. Πρωτοψάλτης,⁹⁹ Γραμματέας έως τότε των Γενικών Αρχείων, παρίσταται ως Υποδιευθυντής στην πρώτη συνεδρία της Εφορείας μετά την αποχώρηση του Δ. Ζακυθινού, στις 13 Μαρτίου του 1947.¹⁰⁰ Στην επόμενη συνεδρίαση,¹⁰¹ της 23^{ης} Μαΐου του 1947, έχει οριστεί ως νέος Διευθυντής ο μέχρι τότε Διευθυντής του Ιστορικού Αρχείου Κρήτης¹⁰² Ν. Τωμαδάκης. Είναι ο δεύτερος, μετά τον Δ. Ζακυθινό, βυζαντινολόγος που καταλαμβάνει αυτήν τη θέση, και δεν μπορούμε να αποκλείσουμε ότι επρόκειτο για μια επιλογή του προκατόχου του. Τα μέλη της Εφορείας ανθίστανται σε ένα σχέδιο που κυκλοφορούσε στην Ακαδημία Αθηνών για την υπαγωγή των ΓΑΚ σ' αυτό το επιστημονικό ίδρυμα. Η υπαγωγή θα αποφευχθεί αλλά θα συνεχιστεί για τα ΓΑΚ και μια δύσκολη σχέση με την Ακαδημία Αθηνών καθόσον αφορούσε τη στέγασή τους στα υπόγεια του κτηρίου της.¹⁰³ Αλλά ούτε βέβαια και η κατάσταση των περιφερειακών αρχείων ήταν καλή: πολλά αρχεία βρίσκονταν χωρίς προσωπικό,

99. Είχε εκλεγεί γραμματέας των Γενικών Αρχείων το 1935, στη 33^η Συνεδρίαση της Εφορείας μετά τον θάνατο του Φ. Ν. Πολίτη, ΒΓΑΚ 12, σελ. 109.

100. *Συνεδρία 72^α*, 13 Μαρτίου 1947, ΒΓΑΚ 14, σελ. 19.

101. *Συνεδρία 73^η*, 23 Μαΐου 1947, ΒΓΑΚ 14, σελ. 21.

102. Για τις δραστηριότητές του στην Κρήτη βλ. Ν. Τωμαδάκης, *Γενική κεφαλαιώδης καταγραφή των εν τω ΙΑΚ αρχείων και αντικειμένων Μουσείου, Χανιά*, 1933. Του ίδιου, «Εκθεσις Πεπραγμένων δια τα έτη 1937, 1938, 1939,» *Επετηρίς Εταιρείας Κρητικών Σπουδών*, 1 (1938), σελ. 602-604 και 3 (1940), σελ. 447-481.

103. Συνεδρία 75^η, 4 Οκτωβρίου 1947, ΒΓΑΚ 14, σελ. 28, *Συνεδριάσεις 152*, 17 Νοεμβρίου 1959, ΒΓΑΚ 15, σελ. 265, 288. Κατόπιν παρεμβάσεων των Προέδρων της Ακαδημίας στον Υπουργό Παιδείας, ο τελευταίος ζητούσε από τα ΓΑΚ να εκκενώσουν τα υπόγεια του κτηρίου, χωρίς όμως να είναι σε θέση να τους βρει κάποιο άλλο κτήριο. Δημιουργείτο στη συνέχεια μια επιτροπή από μέλη της Εφορείας προς ανεύρεση καταλλήλου κτηρίου χωρίς, συνήθως, κανένα αποτέλεσμα, βλ., στο ίδιο, σελ. 291-292, και ΒΓΑΚ 13, σελ. 328, ή αποσπασματικές λύσεις όπως με τα υπόγεια της Παλιάς Βουλής, στο ίδιο, σελ. 296-297.

χωρίς στέγη, χωρίς... υλικό όπως το αρχείο της Βέροιας του οποίου οι οθωμανικοί κώδικες είχαν μεταφερθεί στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης. Από το 1940 δεν είχε γίνει καμία επιθεώρηση. Τα νέα καθήκοντα είναι πολλά: ένταξη των Δωδεκανήσων και άρα των αρχείων τους, πλήθος αιτημάτων για την εκκαθάριση δημοσίων αρχείων, ανάγκη επιθεώρησης των περιφερειακών αρχείων, χωρίς το Υπουργείο να φαίνεται ότι αντιλαμβάνεται την κατάσταση όταν αρνείται τη μετάβαση του Διευθυντή στην περιφέρεια για επιθεωρήσεις,¹⁰⁴ αφήνοντας έτσι να εκκρεμούν σημαντικά ζητήματα όπως η αργία του Αρχείου της Ιονίου Γερουσίας, η εγκατάλειψη του αρχείου της Εγχωρίου Διαχείρισεως Κερκύρας, η εκκρεμότητα του αρχείου της Νομαρχίας Κερκύρας (1863-1911), το Αρχαιοφυλακείο Κυθήρων. Αλλά παραμένει η βούληση για αναδιοργάνωση, κρίνοντας από την μέριμνα για τα αρχεία της Γενικής Διοίκησης Ηπείρου, τα αρχεία του Αιγίου (με πυρήνα τα αρχεία Μεσσηνέζης και Λόντου),¹⁰⁵ από τις πιέσεις που ασκούνται προς τον Δήμο Ιωαννιτών για τη στέγασή του Ηπειρωτικού Αρχείου,¹⁰⁶ από τις ενέργειες για τα αρχεία της Σύρου,¹⁰⁷ της Εύβοιας¹⁰⁸ αλλά και από την πίεση προς το Υπουργείο για την οικονομική ενίσχυση των περιφερειακών αρχείων. Εντωμεταξύ¹⁰⁹ η Κεντρική Υπηρεσία δεν διέθετε παρά μόνον έναν υπάλληλο, εκτός του Διευθυντή και του Γραμματέα. Παρατάυτα τα Γενικά Αρχεία καταφέρνουν να κληθούν στο Διεθνές Συνέδριο των Αρχείων που θα συγκαλείτο στο Παρίσι το 1950.¹¹⁰ Η κατάσταση είναι ωστόσο πολύ δύσκολη, αφού π.χ. οι κώδικες της Βέροιας αγνοούνταν –βρίσκονταν σε χέρια λογίων– όπως και αυτοί της Νάουσας, ενώ αναζητείται και μια λύση για τους ιεροδικαστικούς κώδικες της Θεσσαλονίκης.¹¹¹ Ο διορισμός του Ν. Β. Τωμαδάκη στο Πανεπιστήμιο φέρνει τον Ε. Πρωτοψάλτη στη Διεύθυνση και είναι η πρώτη φορά που ο Διευθυντής προέρχεται από το εσωτερικό της ιεραρχίας,

104. Συνεδρία 76^η, 20 Δεκεμβρίου 1947, ΒΓΑΚ 14, σελ. 30.

105. Συνεδρία 78^η, 25 Ιουνίου 1948, ΒΓΑΚ 14, σελ. 35.

106. Στο ίδιο, σελ. 31.

107. Στο ίδιο, σελ. 31-32. Τα αρχεία της Σύρου επιθεώρησε ο Ε. Πρωτοψάλτης και ανέφερε κατά την επιστροφή του: *ουδέποτε ήλπισα ότι ήτο δυνατόν να σώζονται τοιούτοι πολύτιμοι θησαυροί εις την νήσον ταύτην. Εν τω Δήμω Ερμουπόλεως σώζονται άπαντα σχεδόν τα αρχεία της Δημογεροντίας... εις την Κοινότητα (Άνω Σύρου) των Καθολικών διατηρείται το αρχείο εις άριστην κατάστασιν... Στη συνέχεια παραθέτει σχετικό κατάλογο.*

108. Συνεδρία 81^η, 17 Αυγούστου 1949, ΒΓΑΚ 14, σελ. 39. Αλλά όχι χωρίς προβλήματα σύγκρουσης αρμοδιοτήτων με το Υπουργείο Εσωτερικών που επιθυμεί να συμπεριλάβει σε ενιαίο οργανισμό τη Βιβλιοθήκη Χαλκίδας και το Ιστορικό Αρχείο.

109. Μεταξύ 1947 και 1949, Συνεδρία 80^η, 11 Μαΐου 1949, ΒΓΑΚ 14, σελ. 37: *εκ των πέντε ταξινόμων ουδείς απέμεινεν εν τη υπηρεσία πλην ενός, όστις και υπηρετεί εις τον στρατόν.*

110. Συνεδρία 82, 14 Νοεμβρίου 1949, ΒΓΑΚ 14, σελ. 41.

111. Στο ίδιο, σελ. 43.

καθιστώντας αυτόματα Γραμματέα της υπηρεσίας τον μέχρι τότε Αρχαιοφύλακα Κ. Διαμάντη. Η έκθεση του νέου Διευθυντή που διαβάζεται στην Εφορεία¹¹² και στέλνεται και στο Υπουργείο, περιγράφει την κατάσταση της υπηρεσίας η οποία είναι ανυπόφορη: έλλειψη προσωπικού, εκτός της έλλειψης χώρων. Δεν υπηρετούν ουσιαστικά παρά μόνον ο Διευθυντής και ο Γραμματέας, ενώ ο μοναδικός ταξινόμος ο Ελευθέριος Πρεβελάκης υπηρετεί τη στρατιωτική θητεία του. Τίποτε δεν είχε αλλάξει από το 1919.

Ε. Πρωτοψάλτης 1950-1966

Η κατάσταση που έχει δημιουργηθεί και κληρονομείται την μεταπολεμική αυτή περίοδο, σε ένα κράτος που θα γιγαντώνεται, συνοψίζεται σε μια δέσμη αρχειονομικών προβλημάτων και προβλημάτων αρχαιακής πολιτικής που καλείται να αντιμετωπίσει μια αρχαιακή υπηρεσία που δεν ξεπερνούσε πανελληνίως τους 10 ανθρώπους.¹¹³ Και δεν μπορούμε να μην αναγνωρίσουμε την καθαρότητα με την οποία θέτει το πρόβλημα ο νέος Διευθυντής το 1950: το καθεστώς των μοναστηριακών αρχείων που είχε ανακινηθεί από τον Δ. Ζακυθινό, δεν έχει λυθεί. Οι κατά τόπους εποπτικές επιτροπές που κατά τον νόμο του 1939 είχαν διευρυμένες και αποκεντρωμένες δικαιοδοσίες για την οργάνωση των Τοπικών Αρχείων, καθυστέρουσαν στο έργο τους.¹¹⁴ Αλλά τα προβλήματα είναι βαθύτερα και συνδέονται με την ίδια την κρατική οργάνωση: *Πράγματι, αναφέρει ο Ε. Πρωτοψάλτης, η διοίκησης των εν ταις δημοσίαις υπηρεσίαις τηρουμένων παλαιών αρχείων, η καθ'ομοιόμορφον ει δυνατόν σύστημα ταξινόμησις αυτών, ο ακριβής καθορισμός των όρων καταστροφής των στερουμένων υπηρεσιακής χρησιμότητας ή ιστορικής αξίας δημοσίων και δημοτικών αρχείων, η παρακολούθησις των οικονομικών αρχείων των μεγάλων ιδρυμάτων δημοσίου δικαίου, η εκκαθάρισις των αρχείων των αποθνησκόντων πολιτικών προσώπων... η ρύθμισις του ζητήματος των μοναστηριακών αρχείων (Μοναί διαλελυμένα και εν ενεργεία) ... η μετεκπαί-*

112. *Συνεδρία 83η*, 22 Απριλίου 1950, ΒΓΑΚ 14, σελ. 45-46.

113. Οι θέσεις που είχε η υπηρεσία των Γενικών Αρχείων του Κράτους στη διάθεσή της, αλλά μόνο θεωρητικά, σύμφωνα με το ΒΔ της 7-7-1952/18-7-1952, ΦΕΚ Α' 192, 18/7/52, ήταν η θέση του Διευθυντού, του Γραμματέα, ενός Αρχαιοφύλακα, πέντε ταξινομών, μιας δακτυλογράφου, 2 κλητήρων και μιας καθαρίστριας.

114. *Συνεδρία 85η*, 17 Ιουνίου 1950, ΒΓΑΚ 14, σελ. 55. Χαρακτηριστικό παράδειγμα ο Μητροπολίτης Κυκλάδων που αν και πρόεδρος της Εποπτικής Επιτροπής, αδιαφορεί για τη συγκρότησή της.

δευσις και πρακτική άσκησις των αρχειοφυλάκων... πάντα ταύτα χρήζουσιν αμέσου νομοθετικής μερίμνης εκ μέρους του Σ[εβαστού] Υπουργείου.

Η ασφυξία είναι γενική και επιτείνεται από την έλλειψη χώρων,¹¹⁵ από μειωμένους προϋπολογισμούς και την έλλειψη του προσωπικού αφού εξακολουθούν να υπηρετούν πραγματικά μόνο ο Διευθυντής και ο Αρχαιοφύλακας Κ. Διαμάντης που εκτελεί και χρέη Γραμματέα.¹¹⁶ Ετοιμάζεται ένα νέο σχέδιο νόμου που υποβάλλεται στο Υπουργείο.¹¹⁷ Τα κυριότερα σημεία του ήταν η πρόληψη αυθαιρέτων καταστροφών αρχείων από τις δημόσιες υπηρεσίες και οι οδηγίες περί εκκαθαρίσεων δημοσίων αρχείων (άρθρ. 1), η ίδρυση τμήματος φωτοτυπιών και μικροταινιών στα ΓΑΚ (άρθρ. 2, 3), το δικαίωμα εποπτείας και επιθεώρησης πάντων των αρχείων των δημοσίων υπηρεσιών ή των οργανισμών δημοσίου δικαίου (άρθρ. 4), η διοργάνωση των Τοπικών Αρχείων διατηρώντας τις εποπτικές επιτροπές που προέβλεπε ο προηγούμενος νόμος του 1939 (άρθρ. 5), η εναρμόνιση των δικαιωμάτων των Αρχαιοφυλακείων της Επτανήσου με τα Τοπικά Αρχεία της αρμοδιότητας των ΓΑΚ (άρθρ. 6), η κατάθεση στα ΓΑΚ των διαλυομένων Μοναστηριών (άρθρ. 7), η κατάθεση των νοταριακών κωδικών ή εγγράφων προ του 1850 στα ΓΑΚ (άρθρ. 8), η καθιέρωση επιτροπών για την εκκαθάριση αρχείων των *εκλιπόντων δημοσίων ανδρών* (άρθρ. 9), η αγορά αρχειακού υλικού (άρθρ. 10), διάφορα θέματα υπηρεσιακής κατάστασης υπαλλήλων και η πρόβλεψη ίδρυσης προσωρινών παραρτημάτων των ΓΑΚ σε κάθε πρωτεύουσα νομού (άρθρ. 12). Όλα παρέμειναν σχέδια.

Οι εργασίες των εκκαθαρίσεων συνεχίζονται,¹¹⁸ βέβαια, αλλά πόσα μπορούσαν να κάνουν ένας Διευθυντής και ένας Γραμματέας όταν οι απαιτήσεις των δημοσίων υπηρεσιών για εκκαθάριση των παλαιών αρχείων τους γίνονται όλο και περισσότερες; Οι συνθήκες διενέργειας των εκκαθαρίσεων ήταν εξ ανάγκης συνοπτικές και ασκούσαν υπό πίεση. Φθάνοντας συχνά στο μέρος όπου φυλασσόταν το υπό εκκαθάριση αρχείο για να διενεργήσουν μια αυτοψία, η κατάσταση ήταν ήδη εκτός ελέγχου, όπως την περιγράφει π.χ. ο Άγγελος Παπακώστας καθηγητής τότε στη Μ. Εκπαίδευση για τα αρχεία του Υπουργείου Παιδείας που φυλάσσονταν στο 11^ο δημοτικό σχολείο στον Κο-

115. *Συνεδρία 86^η*, 21 Οκτωβρίου 1950, ΒΓΑΚ 14, σελ. 56.

116. Θα προαχθεί σε Γραμματέα το 1952, *Συνεδρία 96^η*, 16 Ιουνίου 1952, ΒΓΑΚ 14, σελ. 85, αντιμετωπίζοντας την συνυποψηφότητα του Κ. Γριτσόπουλου, Εφόρου της Βιβλιοθήκης Δημητσάνης ο οποίος υπηρετούσε με απόσπαση στα ΓΑΚ. Η θέση του Αρχαιοφύλακα είχε συσταθεί με τον Ν. 33/1943, άρθρ. 2.

117. Στο ίδιο, σελ. 59. Το κείμενο του σχεδίου Νόμου, ΒΓΑΚ 12, σελ. 329-341.

118. Εισάγεται για πρώτη φορά, αν και κάπως δειλά η μέθοδος των εκκαθαρίσεων με δειγματοληψία.

λωνό: ... Από της Κατοχής όμως και εντεύθεν, ότε το σχολείον μετεβλήθη εις κέντρον λαϊκών συσσιτίων, εις χώρον στρατωνισμού των Ιταλών και ημετέρων στρατιωτών, ακολούθως δε και ελασιτών, οι πάντες... ελάμβανον εκ των διαχυθέντων εγγράφων και φακέλων χρησιμοποιούντες αυτά προς θέρμανσιν και άλλας ανάγκας. Παρόμοια κατάσταση περιγράφεται και στην αυτοψία των αρχείων της Νομαρχίας Αττικής, που είχαν ήδη υποστεί καταστροφές από τους Γερμανούς και κατά τα γεγονότα του 1944.¹¹⁹ Δεν υπάρχουν ούτε κλητήρες για την επιστάσια του αναγνωστηρίου. Ούτε ταξινόμοι για τις αυτοψίες των εκκαθαρίσεων. Η κατάσταση είναι απελπιστική όταν λόγω έλλειψης χώρου οι Νομαρχίες ζητούν να καταστρέψουν ακόμα και τα λίγα αρχεία που είχαν επιζήσει των τελευταίων πολέμων:¹²⁰ τα προ του 1945 αρχεία αυτής (Νομαρχίας Άρτας) κατεστράφησαν υπό των Γερμανοϊταλών και Κομμουνιστών, πλην όλως υπάρχουσιν υπολείμματα αυτών αναγόμενα εις τα έτη 1934-1940, τα οποία είναι διεσκορπισμένα εις γωνίαν της αποθήκης της Νομαρχίας χωρίς να καθίσταται δυνατή η ταξινόμησις αυτών, ένεκα του οποίου ζητείται η έγκριση της καταστροφής αυτών. Ολιγωρία που η Εφορεία των ΓΑΚ θα διαπιστώσει με λύπη. Λύπη που θα γίνει ακόμα βαρύτερη με την αναγγελία των καταστροφών στη Ζάκυνθο, κυρίως, και στην Κεφαλλονιά.¹²¹

Είναι αξιοθαύμαστο ότι κάτω από τέτοιες συνθήκες η υπηρεσία αξακολούθουσε να λειτουργεί και να αποκτά νέα αρχεία¹²² ή να ιδρύει νέες υπηρεσίες όπως το Ιστορικό Αρχείο Μακεδονίας το 1954,¹²³ να προχωρεί σε εκδόσεις¹²⁴

119. Συνεδρία 103^η, 26 Σεπτεμβρίου 1953, ΒΓΑΚ 14, σελ. 103. Τα αρχεία προ του 1921 και μέρος των αρχείων μετά το 1921, ανηπάγησαν καικαταστράφησαν κατά την Κατοχή υπό των Γερμανών και κατά το Δεκεμβριανόν κίνημα υπό των συμμοριτών. Διασώθηκαν μόνο τα πρωτόκολλα των ετών 1900-1930, ορισμένα αρχεία Τοπικής Αυτοδιοίκησης των ετών 1944 και μετά, αρχεία της Δ/σης Στρατολογίας και Αποκεντρώσεως, και ένα μέρος διασπασμένων αρχείων 1921 και μετά.

120. Συνεδρία 104^η, 7 Νοεμβρίου 1953, ΒΓΑΚ 14, σελ. 105, αίτηση της Νομαρχίας Άρτας και Συνεδρία 115^η, 7 Νοεμβρίου 1955, σελ. 131, για τα αρχεία της Νομαρχίας Τρικάλων και Λάρισας, ΒΓΑΚ 15, σελ. 259 και 283. Έβρου, στο ίδιο, σελ. 264. Δράμας, στο ίδιο, σελ. 267-268. Καρδίτσας, στο ίδιο, σελ. 275. Σάμου, σελ. 298. Αιτωλοακαρνανίας, σελ. 305. Σερρών, 298. Αρκαδίας, σελ. 311.

121. Στο ίδιο, σελ. 104: εκ των θησαυρών του ιδρύματος αυτού (της Ζακύνθου) ουδέν εσώθη εκτός των εγγράφων, τα οποία ευρέθησαν εις την οικίαν του άλλοτε αρχειοφύλακος κ. Λεωνίδα Ζώη.

122. Όπως τα αρχεία του πρώην Υπουργείου Επισιτισμού, ΒΓΑΚ 14, σελ. 113. Αλλά και τα πολυάριθμα ιδιωτικά αρχεία που αγοράζονται ή δωρίζονται αυτήν την περίοδο, βλ. ΒΓΑΚ 14, σελ. 129.

123. Ανακοινώνεται η ίδρυσή του, κατόπιν πολλών σχετικών ενεργειών, την 20 Ιουλίου 1954, Συνεδρία 108^η, ΒΓΑΚ 14, σελ. 115.

124. Συνεδριάσεις 146^η, 20 Μαΐου 1959, ΒΓΑΚ 15, σελ. 253 και 288. Πρόκειται για την έγκριση, από το Υπουργείο Οικονομικών, της έκδοσης των Απομνημονευμάτων Παπατσώνη.

και να ανακτά βαθμηδόν την εποπτεία των περιφερειακών αρχείων, ειδικώς εκείνων της Επτανήσου που εξακολουθούσαν να υπάγονται διοικητικά στο Υπουργείο Εσωτερικών.¹²⁵ Τόσο ο Πρόεδρος της Εφορείας, από το 1947, Σωκράτης Κουγέας¹²⁶ (πέθανε την 27^η Σεπτεμβρίου 1966) όσο και ο Διευθυντής επέδειξαν σπάνιες αντοχές διοικητικής επιβίωσης μέσα σε ένα κλίμα τόσων δυσκολιών¹²⁷ τις οποίες θα κάνουν ακόμα δυσκολώτερες οι διασπαστικές συμπεριφορές διαφόρων «Εταιρειών» που εξαιτίας των ενδιαφερόντων τους αποφασίζουν να αναζητούν αρχεία διασπώντας έτσι ακόμα περισσότερο τις ήδη διασπασμένες συλλογές,¹²⁸ μια πρακτική που θα συνεχιστεί.¹²⁹

Οι μεγάλες κωδικοποιήσεις του Κ. Διαμάντη

Αυτές είναι συνδεδεμένες με το πρόσωπο του διαδόχου του Ε. Πρωτοψάλτη, Κωνσταντίνου Διαμάντη, Γραμματέα ως τότε των ΓΑΚ και αναπληρωτή Διευθυντή μετά την αποχώρηση του προκατόχου του, λόγω συνταξιοδότησης, την 1^η Ιανουαρίου 1966. Ο νέος Διευθυντής είχε διοριστεί ως αρχαιοφύλακας το 1943 και υπηρετήσει δίπλα στον Ζακυθινό και κυρίως δίπλα στον Πρωτοψάλτη. Δεν είχε την επιστημονική αίγλη τους ούτε γνώρισε τη λαμπρή πανεπιστημιακή και ακαδημαϊκή σταδιοδρομία του πρώτου ή του δεύτερου. Είχε όμως το χάρισμα του συστηματικού λογίου και την ιδιότητα του πειθαρχημένου υπαλλήλου καθώς και το πάθος των δημοσιεύσεων¹³⁰. Αμέθοδα ίσως αλλά με μια σπάνια επιμονή και με μια ξεχωριστή

125. Συνεδρίασις 160^η, 27 Ιουλίου 1960, ΒΓΑΚ 15, σελ. 281: *Η Επιτροπή (Εφορεία) λαμβάνουσα υπ' όψη ότι παρήλθε εικοσαετία από της επιθεώρησης των Αρχαιοφυλακείων της Επτανήσου... πλην του Κερκύρας, εγκρίνει όπως ο Διευθυντής... επιθεωρήση και τα λοιπά αρχαιοφυλακεία της Επτανήσου.*

126. Αντικατέστησε τον Φαίδωνα Κουκουλέ που είχε αντικαταστήσει τον Ν. Βέη το 1947.

127. Συνεδρίασις 167^η, 1^η Φεβρουαρίου 1961, ΒΓΑΚ 15, σελ. 303, ο Διευθυντής προς την Εφορεία των ΓΑΚ: *τα γραφεία και αι αποθήκαι και εν γένει οι χώροι εργασίας είναι ανήλιοι, δέχονται συνεχώς τας αναθυμιάσεις των υπονόμων και σωλήνων απορροής των ομβρίων και ακαθάρτων υδάτων του Μεγάρου της Ακαδημίας...*

128. Συνεδρία 116^η, 22 Δεκεμβρίου 1955, ΒΓΑΚ 14, σελ. 137, ΒΓΑΚ 15α, σελ. 229, το Θρακικό Κέντρον ζητά μέσω του Ταμείου Ανταλλαξίμων Κοινοτικών και Κοινοφελών Περιουσιών, τους κώδικες Αδριανουπόλεως που είχε καταθέσει στο Ιστορικό Αρχείο Μακεδονίας η Ιερά Μητρόπολις Διδυμοτείου.

129. Συνεδρίασις 167^η, 1 Φεβρουαρίου 1961, ΒΓΑΚ 15, σελ. 304 που αφορά τη συζήτηση για τις αρχαικές συλλογές της Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας, και όπου επισημαίνεται η διάσπαση της ενότητας μεγάλων συλλογών.

130. Βλ. τους Προλόγους του στους τόμους 10-15β της Βιβλιοθήκης των Γενικών Αρχείων του Κράτους.

διάθεση να κάνει γνωστά στο κοινό τα περιεχόμενα των ΓΑΚ. Επιχειρεί τη συστηματική δημοσίευση όλων των ευρετηρίων των διαφόρων αρχειακών συλλογών, του μεγαλύτερου μέρους των βιβλίων πρωτοκόλλων της εισερχομένης αλληλογραφίας και των πρακτικών της Εφορείας των ΓΑΚ, πολλών εκθέσεων πεπραγμένων, ιδίως δε των δικών του, συνεχίζοντας παράλληλα και το εκδοτικό έργο του προκατόχου του Πρωτοψάλτη, με την έκδοση ενός μέρους των απομνημονευμάτων Σπηλιάδη, της αλληλογραφίας Κουντουριώτη και επιτομές εγγράφων της περιόδου της Επανάστασης του '21.¹³¹

Δημιούργησε με αυτόν τον τρόπο και ανεπαίσθητα ένα εντυπωσιακό corpus αρχειογνωσίας αλλά κυρίως ένα πρώτο συμπαγή corpus ευρετηρίων, επιτρέποντας στο εξής τη συστηματική έρευνα στις συλλογές της Υπηρεσίας.

Η μέθοδος εργασίας του και το αρχειακό πνεύμα του ήταν εκείνο των προκατόχων του αλλά εκείνος το κωδικοποίησε, δημοσιεύοντάς το και προσπαθώντας να το εφαρμόσει κατά γράμμα. Αντιμετώπισε, όπως αναδεικνύεται από τις εκθέσεις πεπραγμένων του όλα τα προβλήματα: Στέγαση,¹³² εξοπλισμό, προσκτήσεις, ταξινομήσεις, επιθεωρήσεις και εκκαθαρίσεις αρχείων, παρακολούθηση των ξένων αρχειακών δημοσιεύσεων και στενή παρακολούθηση των περιφερειακών αρχείων, επιμορφώσεις του προσωπικού.¹³³

Στον Κωνσταντίνο Διαμάντη οφείλουμε, επίσης, και την πρώτη συστηματική κωδικοποίηση περί εκκαθαρίσεως και επιλογής των διοικητικών εγγράφων. Η διαδικασία ξεκίνησε το 1968: Πρόεδρος της Εφορείας ήταν τότε ο πρώην Διευθυντής της υπηρεσίας Διονύσιος Ζακυθινός που με επιστολή του προς το Υπουργείο Εσωτερικών, την 23 Φεβρουαρίου του 1968, ζήτησε την έκδοση εγκυκλίου προς τις δημόσιες υπηρεσίες, τους Δήμους και τις Κοινότητες με την οποία θα έπρεπε να επιλέξουν τα αρχεία των ετών 1940-1950 υποδεικνύοντας μεγάλες θεματικές κατηγορίες που θα μπορούσαν να εκληφθούν ως κριτήρια για τη διατήρηση των αρχείων.¹³⁴

131. Βλ. ΒΓΑΚ 10, 12.

132. Βλ. π.χ. την έκθεσή του *Περί του στεγαστικού προβλήματος της υπηρεσίας των ΓΑΚ*, ΒΓΑΚ 13, σελ. 318-329 και παραρτήματα, 329-353.

133. *Έκθεσις Πεπραγμένων του έτους 1966*, ΒΓΑΚ 13, σελ. 202-226. *Του έτους 1967*, στο ίδιο, σελ. 226-242 (μετά τη σελ. 240, η αρίθμηση ξαναπαίρνει τον αριθ. 225). Η έκθεση του 1967 είναι δημοσιευμένη εκ παραδρομής δύο φορές, στο ίδιο, σελ. 226bis-241). *Του έτους 1968*, στο ίδιο, σελ. 242-265. *Του έτους 1969*, στο ίδιο, σελ. 265-282. *Του έτους 1970*, στο ίδιο, σελ. 282-296. *Του έτους 1971*, ΒΓΑΚ 14, σελ. 195-215. *Του έτους 1972*, στο ίδιο, σελ. 216-237. *Του έτους 1973*, στο ίδιο, σελ. 238-261. *Του έτους 1974*, στο ίδιο, σελ. 262-292. *Του έτους 1975*, ΒΓΑΚ 15α, σελ. 149-163.

134. *Επιστολή της Επιτροπής των Γενικών Αρχείων του Κράτους προς το Υπουργείον Εσωτερικών, Γενική Διεύθυνσιν Διοικήσεως, Διεύθυνσις Διοικήσεως*, 23 Φεβρουαρίου 1968, ΒΓΑΚ 12, σελ. 366-367.

Θα ακολουθήσει την 1^η Ιουνίου του ίδιου χρόνου, πάλι από την Επιτροπή των Γενικών Αρχείων, μια επιστολή προς το Υπουργείο Εσωτερικών με οδηγίες εκκαθαρίσεως των αρχείων των δημοσίων υπηρεσιών, την οποία το Υπουργείο Εσωτερικών αποστέλει στις Νομαρχίες και τα Επαρχεία της επικράτειας.¹³⁵ Στο κλίμα εκείνων των μηνών πρέπει και να συντάχθηκαν οι *Οδηγίες εκκαθαρίσεως* που δημοσιεύτηκαν το 1973, προφανώς προς χρήση των ταξινόμων των ΓΑΚ και των υπαλλήλων στις περιφερειακές υπηρεσίες.¹³⁶

Με τη θητεία του Κ. Διαμάντη συμπίπτει, τέλος, και η σημαντικότερη ενέργεια για την επίλυση του κτηριακού προβλήματος των Γενικών Αρχείων του Κράτους, χάρις στη δωρεά του ευεργέτη Προδρόμου Μποδοσάκη Αθανασιάδη ο οποίος πρόσφερε 40.000.000 δραχμές για την ανέγερση του κτηρίου της υπηρεσίας.¹³⁷ Και αυτό όμως δεν θα ολοκληρωθεί πριν το 2004.

Συμπεράσματα

Κατά την περίοδο που εξετάσαμε η αρχειακή λειτουργία στο ελληνικό κράτος αντιμετωπίστηκε κυρίως υπό το πρίσμα των ιστορικών και μάλιστα υπό το πρίσμα της «εθνικής ιστορίας» μιας έννοιας που συχνά υπήρξε ιδιαίτερος περιοριστική. Η ίδια η δημόσια διοίκηση αλλά και οι πολιτικοί άνδρες στην πλειοψηφία τους, αδιαφορούσαν για τα πέραν της υπηρεσιακής χρησιμότητας αρχεία τους, μια αδιαφορία που επικάθησε και στην οργάνωση της αρχειακής υπηρεσίας των Γενικών Αρχείων του Κράτους αφού αυτά ουδέποτε απέκτησαν ούτε κατάλληλο κτήριο ούτε μια δομημένη ιεραρχία υπηρεσιών και υπαλλήλων που θα σχημάτιζαν ένα κρατικό σώμα όπως οι αξιωματικοί, οι δικαστές ή έστω οι καθηγητές Μέσης και Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης. Το ίδιο το αρχειακό υλικό έτυχε μιας άκρως αντιφατικής συμπεριφοράς. Άλλοτε καταστρεφόταν αβασάνιστα και κατά παράβαση των νομοθετικών προβλέψεων, άλλοτε αποτελούσε αντικείμενο ζηλότυπης απόκρυψης, εκ μέρους των Μοναστηριών και της Εκκλησίας της Ελλάδας ή εκ μέρους των δημοσίων υπηρεσιών, άλλοτε υψηλό συμβολικό αντικείμενο που κατάληγε σε αγοραπωλησίες ή σε συλλέκτες.

Η ύπαρξη και η συνέχεια της λειτουργίας της υπηρεσίας οφειλόταν αποκλειστικά στην επιμονή κάποτε εντελώς μοναχική, των ελαχίστων λειτουρ-

135. Στο ίδιο, σελ. 376-368.

136. ΒΓΑΚ 12, σελ. 369-373.

137. ΒΓΑΚ 15α, σελ. 7, όπου και σύντομο ιστορικό των ενεργειών.

γών της και των μελών της Εφορείας της που προσπάθησαν να εφαρμόσουν τους νόμους και να στεγάσουν τα αρχεία που διέσωζαν σε δανεικούς και ακατάλληλους χώρους. Φυσικά αυτές οι συμπεριφορές δεν συναντώνται μόνο στην ιστορία των Γενικών Αρχείων του Κράτους αφού και άλλες κρατικές λειτουργίες δεν μπόρεσαν να στεγαστούν ή να διοργανωθούν παρά πολλά χρόνια μετά την ίδρυσή τους, αν αναλογιστούμε πολλές υπηρεσίες Υπουργείων, πολλά Μουσεία, τις δικαστικές και τις αστυνομικές υπηρεσίες, την Εθνική Βιβλιοθήκη της Ελλάδας, την Εθνική Λυρική Σχολή ή σε μικρότερο βαθμό το Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο.

Αλλά καθόσον αφορά τα αρχεία και ενόσω τελείωνε ο εικοστός αιώνας, η αρχειακή λειτουργία έμενε αναιμική και συνθλιμμένη χωρίς προσωπικό και χωρίς κτήριο. Μια από τις μεγάλες καθυστερήσεις μιας χώρας που έμελλε να γίνει μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Παρά τις καθυστερήσεις ωστόσο, αργά και επίμονα, καθιερώθηκε μια κρατική αντίληψη περί αρχείων που πρόβλεπε την εκκαθάριση αρχείων μετά από την επιλογή των ιστορικά και διοικητικά σημαντικών εγγράφων, τον έλεγχο των δημοσίων και των ιδιωτικών συλλογών. Η αντίληψη αυτή, προϊόν μιας παράδοσης που ξεκινούσε από το 1914, θα αποτυπωθεί οριστικά στον Ν. 1946/91.